

# Rusai Lietuvoje ir Latvijoje: europinio, regioninio ir lokalaus identitetų sąveika

*Monika Frėjutė-Rakauskienė*

LIETUVOS SOCIALINIŲ TYRIMŲ CENTRO ETNINIŲ TYRIMŲ INSTITUTAS, VILNIUS

**S A N T R A U K A :** Šio straipsnio autorė analizuoja tarptautinio mokslinio projekto, kurio metu buvo atlikti kiekybiniai ir kokybiniai tyrimai Lietuvoje ir Latvijoje, duomenis. Pagrindinis duomenų šaltinis – autorės atlikti giluminiai biografinio pobūdžio interviu su rusų informantais Vilniuje bei Baltijos socialinių mokslų instituto Rygoje pagal tą pačią metodologiją atlikti interviu su Latvijoje gyvenančiais rusais. Autorė siekia palyginti, kaip Lietuvoje ir Latvijoje gyvenantys rusai konstruoja savo europinį, regioninį ir lokalų identitetus. Straipsnyje analizuojama, kaip skirtingų kartų atstovai suvokia savo etninę kilmę, ar tapatinasi su šalimi, kurioje gyvena, ar palaiko ryšius su Rusija, ar tapatinasi su Europos Sąjunga. Tyrimo duomenų analizė atskleidė, kad apklaustiems rusų tautybės informantams tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje yra svarbi jų etninė tapatybė. Pastebima, kad europinio, regioninio, nacionalinio ir lokalaus identitetų konstravimas yra apspręstas amžiaus grupės, laikotarpio, kada informantai imigravo į Lietuvą ar Latviją, ir gimimo vietos, t.y. ar informantas gimęs Lietuvoje ar Latvijoje, ar užsienyje.

**P a g r i n d i n i a i ž o d ž i a i :** RUSAI LIETUVOJE IR LATVIJOJE, ETNIŠKUMAS, IDENTITETAS.

## Įvadas

Šiame straipsnyje pristatomi ENRI-East kokybinio tyrimo duomenys. „ENRI-East (Europietiškujų, nacionalinių ir regioninių tapatybių sąsajos: tautos tarp valstybių prie naujų rytinių Europos Sąjungos sienų)<sup>1</sup> – tai tarptau-

<sup>1</sup> ENRI-East (European, National and Regional Identities: Nations between the States along the New Eastern Borders of the European Union, [www.enri-east.net](http://www.enri-east.net)) – tai tarptautinis mokslinių tyrimų projektas, įgyvendintas 2008-2011 m. vienuolikos komandų konsorciumo. Šiame projekte kaip partneriai dalyvavo mokslinės institucijos iš Anglijos, Slovakijos, Austrijos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos, Vengrijos, Vokietijos ir Lietuvos. Koordinatorius – Vienos modernųjų studijų instituto Lyginamųjų eurazijos studijų ir tyrimų centras ([www.ihs.ac.at/ceass](http://www.ihs.ac.at/ceass)). Projektas buvo finansuojamas pagal Europos Sąjungos 7-ąją bendrąją programą FP7-SSH. Sutarties numeris #217227.

(ENRI-East (European, National and Regional Identities: Nations between the States along the New Eastern Borders of the European Union, [www.enri-east.net](http://www.enri-east.net)) is an international research project implemented in 2008-2011 by a consortium of 11 teams and coordinated by the CEASS-Center at the IHS-Vienna ([www.ihs.ac.at/ceass](http://www.ihs.ac.at/ceass)). The project was primarily funded by the European Union's Seventh framework Programme under an FP7-SSH Grant Agreement #217227).

tinis tyrimas, atliktas 2008-2011 m., kurį Lietuvoje atliko Lietuvos socialinių tyrimų centras, o Latvijoje – Baltijos socialinių mokslų institutas<sup>2</sup>. ENRI-East tyrimą Lietuvoje ir Latvijoje sudarė keletas tyrimo etapų: kiekybinės apklausos (ENRI-VIS)<sup>3</sup>, kokybiniai biografinio pobūdžio giluminiai interviu<sup>4</sup> ir ekspertų interviu<sup>5</sup>. Straipsnio autorė šio projekto kontekste tyrinėjo rusų etninę grupę Lietuvoje ir atliko biografinius bei ekspertų interviu, dėl to straipsnyje daugiausia naudojami duomenys, sukaupti minėtų kokybinių interviu metu, kurių tikslas – išsiaiškinti, kaip yra formuojami etniniai tapatumai ir kiek etniškumas yra svarbus asmeninėse žmonių gyvenimo istorijose. Interviu metu informantų buvo klausama, kaip jie suvokia savo etninę kilmę ir tautybę, koks vietos bendruomenių vaidmuo formuojant etninius/nacionalinius/europietiškus tapatumus, kaip etnines grupes/mažumas veikia regioniniai, politiniai ir socialiniai pokyčiai, kaip skirtingų kartų nariai konstruoja savo tapatybę. Straipsnyje analizuojant tyrimo duomenis, surinktus Lietuvoje ir Latvijoje, siekiama palyginti rusų etninės grupės patirtis, savęs suvokimą ir identitetus šiose šalyse. Taip pat siekiama atskleisti ir palyginti, ar rusų etninės grupės atstovai tapatinasi su šalimi, kurioje gyvena, ar palaiko ryšius su savo istorine tėvyne, kaip vertina Europos Sąjungą (ES), ar palaiko jos vykdomą politiką. Papildant kokybinius duomenis, straipsnyje naudojami ir kiekybinės apklausos, atliktos Lietuvoje ir Latvijoje, duomenys.

<sup>2</sup> Tyrime dalyvavo Europos Sąjungos ir kitos kaimyninės šalys: Vengrija, Slovakija, Lenkija, Lietuva, Latvija, Baltarusija, Rusija, Ukraina, Austrija ir Didžioji Britanija. ENRI-East tyrimo tikslas – suprasti, kaip yra kuriami ir kaip kinta šiuolaikiniai europietiški identitetai ir kultūros rytinėje Europos kontinento dalyje.

<sup>3</sup> ENRI-VIS kiekybinis tyrimas atliktas 2009 m. pabaigoje – 2010 m. pradžioje. Apklausta po 800 Lietuvos lenkų ir rusų, 400 baltarusių.

<sup>4</sup> Biografinio pobūdžio interviu remiasi mišria kokybinių giluminių interviu metodika, pagal ENRI-East komandos sukurtą metodologiją, išsamiau aprašytą projekto vadove „Manual for Qualitative Biographical In-Depth Interviews“ (žr. adresu: <http://www.enri-east.net/work-packages/wp5/en/>), taip pat surinktų dokumentų analize. Informantai giluminiams interviu buvo atrinkti pagal etninę kilmę (tariantis dėl interviu su informantais, jie patys turėjo pasakyti (apsispręsti), kokiai etninei grupei jie save priskiria), amžių (buvo išskirtos trys amžiaus grupės (po du iš kiekvienos) – jaunesni (nuo 16 iki 22 metų), vidurinio amžiaus (nuo 35 iki 50 metų), vyresni (nuo 65 metų ir vyresni), pagal lytį (6 moterys, 6 vyrai) ir pagal išsilavinimą. Latvijoje apklausta 12, o Lietuvoje 11 informantų, save priskiriančių rusų etninei grupei. Interviu atlikti 2010 m. liepos–rugsėjo mėn.

<sup>5</sup> Ekspertų interviu Lietuvoje ir Latvijoje atlikti 2011 m. sausio–kovo mėn., taikant pusiau struktūruoto interviu metodą, pagal ENRI-East komandos sukurtą metodologiją (plačiau žr. projekto vadovą ENRI-Exi: Expert Interviews Manual, 2010, adresu: <http://www.enri-east.net/work-packages/wp5/en/>) ekspertui parankia (lietuvių, latvių arba rusų) kalba. Lietuvoje buvo apklausta po 3 ekspertus, atstovaujančius lenkų, rusų ir baltarusių grupėms. Lietuvoje rusų ir lenkų ekspertų interviu atliko straipsnio autorė. Latvijoje buvo apklausti 2 ekspertai, atstovaujantys rusų etninei grupei.

Svarbu pasakyti, kad ENRI-East tyrimas ir jo duomenys yra vienas iš nedaugelio tyrimų, analizuojančių rusų etninės grupės Lietuvoje identitetą, taip pat ir leidžiantis palyginti identitetų (europinio, regioninio, lokalaus) sąveikas ir jų ypatumus Lietuvoje bei Latvijoje. Rusų etninė grupė Lietuvoje, skirtingai nei Latvijoje (pvz., Volkovs 1999; Muižnieks 2006, 2010; Volkovs 2009; Zepa, Šūpule 2005), nėra plačiai tyrinėta. Taip pat nėra išplėtoti ir rusų identiteto tyrimai Lietuvoje. Kaip vienus iš svarbesnių ir aktualesnių studijų, analizuojančių Lietuvos etnines grupes, taip pat ir rusų etninės grupės padėtį Lietuvoje, reikia paminėti N. Kasatkinos (1997, 2002, 2003, 2009, 2007), V. Beresnevičiūtės (2005, 2011, 2011a), T. Leončiko (2002, 2003, 2004), A. Marcinkevičiaus (2007, 2009), K. Šliavaitės (2005) ir G. Potašenko (2006, 2010) tyrimus. Svarbus ir 2006–2007 m. vykdytas projektas „Baltijos jūros regiono rusai: mažuma ir valstybė“, kurio pagrindu buvo parengtas *Etniškumo studijų* numeris (2007/2). Šiame numeryje įvairių šalių mokslininkai (N. Kasatkina, V. Volkov, O. Peipina, S. Laihiala-Kankainen, T. Rynkanen, M. Frėjutė-Rakauskienė, B. Sinočkina, S. Pietikainen, E. Protasova, G. Potašenko, A. Marcinkevičius) savo straipsniuose įvairiais aspektais (sociologiniu, istoriniu, lingvistiniu) analizuoja rusų etninės mažumos padėtį ir įvairią su ja susijusią problematiką Lietuvoje, Latvijoje ir Suomijoje.

Mokslininkai (Zepa, Šūpule 2005; Šulmane 2006; Hazans 2010), tyrinėjantys etninių grupių padėtį Latvijoje, teigia, kad Latvijoje galima kalbėti apie dvi visuomenes, dvi etnolingvistines bendruomenes, kalbančias latvių ir rusų kalbomis, ir kasdienes etnines įtampas, vykstančias tarp jų, taip pat skirtingą (atskirą) etninių latvių ir nelatvių dalyvavimą kasdieniame, socialiniame gyvenime (pvz., medijų vartojimas), politikoje, darbo rinkoje ir kt. (Zepa, Šūpule 2005). Lietuvoje atskirtis tarp rusų ir lietuvių etninių grupių nėra tokia akivaizdi – žinoma, tam turi įtakos ir valstybių etninė sudėtis bei etninių grupių gausa. Tačiau yra prielaidų kalbėti apie skirtingą etninių mažumų grupių ir etninės daugumos dalyvavimą viešajame sektoriuje. V. Beresnevičiūtė savo studijoje „Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje“ pastebi, kad visuomenės viešajame sektoriuje, kitaip nei privačiame ir nevyriausybiname, „pastebimas mažesnis etninių mažumų grupių dalyvavimas, jame dominuoja etninė dauguma“ bei „pastebimas pagal etnines ribas apibrėžiamų privataus ir nevyriausybinių sektorių darinių formavimasis, kuriuose etniškai homogeniška (monoetninė) aplinka <...> išlaiko etnines ribas, stiprina socialinių santykių etninę dimensiją <...>“ (Beresnevičiūtė 2005: 115). Taip pat galime kalbėti ir apie skirtingų medijų lietuvių ir rusų kalbomis vartojimą (Frėjutė-Rakauskienė 2005). Lietuvoje, kitaip nei Latvijoje, rusų etninė grupė neturi ryškiai matomų ir girdimų visuomenėje, aiškiai suformuluotų aspiracijų, to nematyti jų politi-

nių partijų programose, pilietinių organizacijų siekiuose, taip pat Lietuvos spaudoje rusų ir lietuvių kalbomis (Фрејоре 2003). Remiantis tyrimo duomenimis tikslinga palyginti, kaip rusų etninės grupės Lietuvoje ir Latvijoje suvokia savo etniškumą, kaip skiriasi europinio, regioninio ir lokalaus identiteto suvokimas Lietuvoje ir Latvijoje, ar turi įtakos amžiaus veiksnys savos tapatybės suvokimui minėtais aspektais.

Straipsnyje vartojama plati sąvokų įvairovė susijusi su etniškumu ir identitetu, pavyzdžiui, identitetas, tapatumas, savivoka, etniškumas. Kadangi šių terminų vartojimas socialiniuose moksluose nėra nusistovėjęs, straipsnyje identitetas ir tapatumas vartojami kaip sinonimai ir yra suvokiami remiantis V. Čiubrinsko (2008) vartojamu identiteto apibrėžimu, kai jis reikšmiškai suprantamas plačiau už tapatybės sąvoką, „ne tik kaip *tapatinimasis* (angl. *same-ness*), bet ir būtinai gretinamas su terminu *skirtumas* (angl. *difference*), *skirtumo darymas* (angl. *making of difference*) bei su sąvoka *kitoniškumas* (angl. *other-ness*)“ (Čiubrinskas 2008: 7). Etniškumo sąvoka nurodo tapatybę, grindžiamą bendra kilme ir bendruomeninio solidarumo jausmu, ir leidžia kalbėti apie etniškumą kaip chameleonišką terminą, atsižvelgiant į subjektyvumą, tapatybę ir socialinį konstravimą, skirtingai nuo tautos sąvokos, kuri susijusi daugiau su savitais kalbiniais, kultūriniais ir ideologiniais klodais (Kasatkina, Leončikas 2003: 17).

## Trumpas istorinio konteksto apie rusus Lietuvoje bei Latvijoje ir šalių vykdomos etnopolitikos pristatymas

Prieš pristatant rusų informantus Lietuvoje ir Latvijoje, jų identitetą, svarbu akcentuoti rusų bendruomenės nevienalytiškumą Lietuvoje. Tas nevienalytiškumas gali būti svarbus veiksnys, nulėmęs ir rusų informantų Lietuvoje atsakymus. Sociologai ir istorikai (Kasatkina 1997; Marcinkevičius 2007; Kasatkina, Marcinkevičius 2009) Lietuvos rusų bendruomenės nevienalytiškumą paprastai sieja su istoriniais migraciniais procesais. Kalbant apie socialinę integraciją, reikia turėti omenyje, kad skirtingais laikotarpiais skyrėsi rusų atvykimo tikslai, kartu skyrėsi ir jų išsilavinimo, profesionalumo, pilietinio sąmoningumo, materialinės gerovės lygis (Marcinkevičius 2007: 219-220). Pavyzdžiui, N. Kasatkina, kalbėdama apie keturias migracines rusų bangas (iki XVII a., XVII a., XIX a. ir migracija po 1917 m. revoliucijos), pabrėžia, kad rusai, atvykę po 1917 m., labiau vertina Lietuvos suverenumą, negu atvykę XIX a., kurie Lietuvą labiau vertino kaip „buvusią imperijos provinciją“, o ne kaip nepriklausomą valstybę (Kasatkina 1997: 62, cituota iš Marcinkevičius 2007: 220). Po Antrojo pasaulinio karo Sovietų Sąjungos okupacija paspartino rusų tautybės žmonių imigraciją į Lietuvą.

1923 m. Lietuvoje gyveno 50 500 rusų (Kasatkina, Leončikas 2003: 39), 82 proc. iš jų gyveno kaimiškuose Lietuvos regionuose (Lietuvos gyventojai (1923), cituota iš Marcinkevičius 2007: 223). Nuo 1959 m. iki 1989 m. rusų tautybės žmonių Lietuvoje padaugėjo nuo 113 500 iki 344 500 (Lietuvos gyventojai (1991), cituota iš Kasatkina, Leončikas 2003: 39-40). Sovietiniu laikotarpiu beveik 60 proc. rusų dirbo pramonėje (Kasatkina, Leončikas 2003: 45).

Latvijos rusų bendruomenė, taip pat kaip ir Lietuvoje, yra nevienalytė, o joje gyvenanti rusų etninė mažuma yra įvairių istorinių laikotarpių imigrantai. Apie rusų bendruomenę Latvijoje galima kalbėti jau nuo XII–XIII a. Kita imigracijos banga Latvijoje laikomas XVI a., o XVIII–XIX a. rusų skaičius Latvijoje itin išaugo. Pagal pirmąjį visuotinį Rusijos gyventojų surašymą 1897 m., Latvijos teritorijoje gyveno 171 000 rusų, daugiausia Latgalės ir Vidžemės regionuose. Tarpukariu rusų gyventojų skaičius padidėjo nuo 91 000 1920 m. iki 206 400 1935 m. Tai siejama su pabėgėlių ir emigrantų iš sovietinės Rusijos banga (Volkovs 1999). Tarpukariu rusai ir Lietuvoje, ir Latvijoje daugiausia dirbo žemės ūkyje, tačiau Latvijoje rusai, gausiau nei Lietuvoje, atstovavo miesto profesijoms. 1930 m. antrojo Latvijos visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, žemės ūkyje dirbo 72,2 proc. visų rusų ir baltarusių, o atotrūkis tarp rusų ir etninės daugumos atstovų Latvijoje buvo kur kas ryškesnis nei Lietuvoje, nes šioje srityje dirbo tik 64 proc. latvių (Kasatkina, Marcinkevičius 2009: 145). Po Antrojo pasaulinio karo ir sovietų okupacijos demografinė ir lingvistinė situacija Latvijoje kardinaliai pasikeitė – rusų bendruomenės skaičius didėjo dėl Raudonosios armijos kariškių ir jų šeimų bei pramonės šakų industrinių profesijų darbo imigrantų į Latviją (Muižnieks 2006: 12-13).

Šalims atkūrus nepriklausomybę, Latvijos vykdoma etninė politika buvo laikoma problematiškesne ir susilaukė daugiau kritikos tarptautinėje arenoje nei Lietuvos etninė politika. Latvijoje pilietybė automatiškai buvo suteikiama tik tiems asmenims, kurie buvo Latvijos piliečiai iki 1940 m. liepos 14 d., todėl didelė dalis Latvijos gyventojų liko be Latvijos pilietybės. Latvijoje numatytos metinės kvotos asmenims, galintiems kreiptis dėl pilietybės, sulaukė daug kritikos, šaliai stojant į ES, dėl jų neatitikimo bendriems ES reikalavimams žmogaus teisių ir etninių mažumų teisių srityje. Švietimo reforma Latvijoje, ypač nuo 2004 m., kai 60 proc. dalykų tautinių mažumų mokyklose pradėta mokyti valstybine kalba, susilaukė nemažų protestų iš Latvijos rusų pusės. Nors Lietuvos pilietybės suteikimo politika buvo pozityviai vertinama tiek tarptautiniu lygmeniu, tiek tarp etninių mažumų, pradėjus vykdyti viduriniojo mokslo švietimo reformą ir priėmus Švietimo įstatymo pataisas 2011 m. kovo mėn., pagal kurias buvo padidintas pamokų skaičius lietuvių kalba ir suvienodintas baigiamasis lietuvių kalbos egzami-

nas, etninė politika Lietuvoje susilaukė ne tik pilietiškai ir politiškai aktyvesnių lenkų, bet ir rusų kritikos, bei atkreipė ir atsakingų ES institucijų dėmesį (Gilytė 2011, alkas It 2011; Амелюшкин 2011).

## Apie informantus Lietuvoje ir Latvijoje

Tyrimo metu vykdant informatų atranką buvo akcentuojami tik du demografiniai rodikliai – lytis ir amžius, tuo tarpu išsilavinimas nebuvo vienas iš kriterijų. Svarbu atkreipti dėmesį, kad dėl šios priežasties suformuotose Lietuvos ir Latvijos rusų imtyse informantai turėjo ne tik skirtingas imigracines istorines patirtis, bet ir skirtingą išsilavinimo lygį. Be to, Latvijoje buvo apklausti rusai, gyvenantys skirtinguose Latvijos miestuose (Rygoje, Rezeknėje, Daugpilyje), o Lietuvoje rusai buvo kalbinami tik Vilniaus mieste (išskyrus vieną informantą, kuris gyvena netoli Vilniaus). Šie veiksniai galėjo turėti įtakos informantų atsakymams. Latvijoje, skirtingai nei Lietuvoje, buvo tiriami ir Latvijos pilietybę turintys rusai, ir Latvijos nepiliečiai. Tiek Latvijoje, tiek Lietuvoje buvo apklausti trijų kartų atstovai, numanomai turėję atskleisti galimus skirtingus informantų identitetus dėl skirtingos istorinės patirties<sup>6</sup>.

Vyriausios kartos atstovai Nadežda Ivanovna<sup>7</sup> ir Ivanas Ivanovičius<sup>8</sup>, rusai, gimę ne Lietuvoje (Rusijoje ir Ukrainoje), atvyko į Lietuvą sovietiniu laikotarpiu kaip darbo imigrantė ir kaip kariškis. Kitas vyresnės kartos informantas Nikolajus Vladimirovičius<sup>9</sup> išskirtinis tuo, kad gimė Belgijoje ir neturi Lietuvos pilietybės, tačiau save laiko rusu pagal kilmę (informanto tėvas yra emigrantas iš Rusijos). Lietuvoje jis atsidūrė susipažinęs su žmona (ruse iš Lietuvos). Visi trys vyresnės kartos informantai yra gimę ne Lietuvoje, turi aukštąjį išsilavinimą ir kalba tik rusiškai, nors ir supranta lietuviškai.

Vidurinės kartos atstovai visi yra gimę Lietuvoje ir daugelis – iš mišrių šeimų. Pavelo Aleksandrovičiaus<sup>10</sup> tėvas gimė Ukrainoje, mama – Lietuvoje, mažame miestelyje prie Baltarusijos sienos, save jis laiko rusu ir kalba ru-

<sup>6</sup> Visi informantų vardai pakeisti. Skliausteliuose sutrumpintai pateikiama informacija apie informantą – pirmasis kodas reiškia šalį (Lietuvą arba Latviją), kurioje darytas interviu; antrasis – interviu numeris; trečiasis, kokia informanto lytis (mot – moteris; vyr – vyras), ketvirtasis – kokiai amžiaus grupei informantas priklausė: jaun (jaunesnei – nuo 16 iki 22 metų), vid (vidurinei – nuo 35 iki 50 metų) ir vyres – vyresnei (nuo 65 metų ir vyresnei); paskutinis kodas pasako, kokia kalba vyko interviu (rus (rusiškai), liet (lietuviškai) ir lat (latviškai)).

<sup>7</sup> (LT\_04\_mot\_vyres\_rus).

<sup>8</sup> (LT\_02\_vyr\_vyres\_rus).

<sup>9</sup> (LT\_07\_vyr\_vyres\_rus).

<sup>10</sup> (LT\_03\_vyr\_vid\_rus).

siškai, nors supranta lietuviškai, turi aukštąjį išsilavinimą. Kito informanto Valerijaus Petrovičiaus<sup>11</sup> seneliai yra žydai iš Baltarusijos, o save jis tapatina su rusais, kalba rusiškai ir lietuviškai; Vilniuje dirba pedagoginį darbą. Olgos<sup>12</sup> tėvas yra sentikis, mama kilusi iš Baltarusijos. Ji turi aukštąjį muzikinį pedagoginį išsilavinimą, gyvena ir dirba Vilniuje. Jos vyras baltarusis, šeimoje jie kalba rusiškai, tačiau moka lietuviškai, kalba šia kalba su kaimynais ir darbe. Asia<sup>13</sup> gimė Lietuvoje, Vilniaus rajone, mišrioje lenkų-rusų šeimoje. Jos mama ir tėvas yra rusai iš Lietuvos, tačiau tėvo mama yra iš lenkų šeimos ir tapatina save su lenke. Ji ištekėjo už lietuvio ir jų vaikai tapatina save su lietuviais. Darbe ir šeimoje ji kalba lietuviškai, tačiau jos gimtoji kalba – rusų. Ji turi aukštąjį medicininį išsilavinimą.

Jauniausios kartos atstovai visi (išskyrus vieną) gimę Lietuvoje. Ana<sup>14</sup> gimė Sibire (Rusijoje), tačiau jos mama yra lietuvė iš Latvijos, o tėvas rusas, ji save laiko „pusiau ruse, pusiau lietuve“. Informantė kalba rusiškai ir lietuviškai, turi aukštąjį filologinį išsilavinimą. Natalijos<sup>15</sup> mama – lenkė iš Vilniaus, tėvas – armėnas iš Azerbaidžano. Šeimoje jie kalba rusiškai, ji apibūdina save kaip rusę, su draugais kalba lietuviškai. Kiti jauniausios kartos atstovai – moksleiviai Sergejus<sup>16</sup> ir Artiomas<sup>17</sup> – yra kilę iš mišrių šeimų. Sergejaus tėvai, kaip ir jis, save tapatina su rusais, šeimoje kalba rusiškai, tačiau jo seneliai – ir iš mamos, ir iš tėvo pusės – yra kilę iš mišrių (ruso-baltarusės ir lietuvio-ruso) šeimų. Artiomas kilęs iš mišrios lenkų (tėvas) ir rusų (mama) šeimos. Šeimoje jie kalba rusiškai, tačiau moka lietuviškai ir šia kalba kalba su draugais ir kaimynais.

Daugelis vyriausios kartos atstovų rusų Latvijoje gimė Rusijoje, išskyrus Grigorijų<sup>18</sup>, kuris gimė Guriliški miestelyje (Latvija). Jo šeima – tėvai ir seneliai – sentikiai, gimę Latvijoje ir į Latviją atkeliavę XVII a. Informantas yra pensininkas. Su žmona gyvena Rezeknės mieste (rytinis Latvijos regionas netoli Latvijos–Rusijos sienos). Jis laiko save rusu ir kalba rusiškai, baigęs profesinę technikos mokyklą dirbo gamyklose. Kiti vyriausios kartos atstovai yra sovietinio laikotarpio imigrantai iš Rusijos. Vera<sup>19</sup> persikėlė iš Rusijos į Latviją 1949 m., čia ištekėjo. Trylika metų su vyru gyveno Kazachstane, vėliau grįžo į Latviją, dirbo darželyje auklėtoja ir mokyklose

---

<sup>11</sup> (LT\_05\_vyr\_vid\_rus).

<sup>12</sup> (LT\_06\_mot\_vid\_liet).

<sup>13</sup> (LT\_08\_mot\_vid\_rus).

<sup>14</sup> (LT\_01\_mot\_jaun\_liet).

<sup>15</sup> (LT\_09\_mot\_jaun\_liet).

<sup>16</sup> (LT\_10\_vyr\_jaun\_rus).

<sup>17</sup> (LT\_11\_vyr\_jaun\_rus).

<sup>18</sup> (LV\_01\_vyr\_vyres\_rus).

<sup>19</sup> (LV\_03\_mot\_vyres\_rus).

pradinių klasių mokytoja. Ji laiko save ruse, stačiatike, kalba tik rusiškai, yra ne Latvijos pilietė (vienintelė savo šeimoje), tačiau nebenori gauti pilietybės, nes nenori laikyti egzaminų, kuriuos išlaikius jai būtų suteikta Latvijos pilietybė. Piotras<sup>20</sup> gimė Rusijoje ir su šeima 1947 m. persikėlė gyventi į Latviją – jo tėvas buvo kariškis, kurio karinis dalinys buvo perkeltas į Latviją, Liepoją. Jis dėsto privačiame universitete Rygoje, kalba rusiškai, bet taip pat moka ir latvių kalbą, 2000 m. gavo Latvijos pilietybę. Jevgenijos<sup>21</sup> šeima grįžo į Latviją, kai ji buvo maža, kadangi jos senelė iš mamos pusės buvo kilusi iš Latvijos. Latvijoje ji baigė medicinos mokyklą ir dirbo ligoninėje. Nuo 2000 m. ji yra Latvijos pilietė, jos gimtoji yra rusų kalba, kuria ji kalba savo šeimoje, tačiau ji taip pat moka ir latvių kalbą.

Apklausti vidurinės rusų kartos atstovai, kaip ir Lietuvoje, visi yra gimę Latvijoje. Aleksandra<sup>22</sup> studijavo Sankt Peterburgo (tuomet Leningrado) universitete, po to grįžo į Rygą ir sukūrė šeimą, augina sūnų. Šiuo metu yra išsiskyrusi, dirba logopede Rygoje. Jos tėvų šeima (latvis ir baltarusė) yra mišri. Ji laiko save ruse ir kalba rusiškai. Savo šeimoje ji kalba rusiškai, nors jos tėvas kartais su ja kalba latviškai. Mihailas<sup>23</sup> gimė Vilanoje ir yra sentikis kaip ir jo šeima, su žmona ir dukra gyvena Rezeknės mieste Latvijoje. Jis yra baigęs profesinius kursus, dirba tolimųjų reisų vairuotoju. Jis vadina save rusu ir kalba tik rusiškai, tačiau dukra lankė darželį ir vidurinę mokyklą latvių kalba. Katerina<sup>24</sup> gimė Daugpilyje, baigė Rygos universitetą, dirba inžiniere, augina sūnų. Ji prisistato kaip rusė ir kalba rusiškai. Jos tėvai yra rusai iš Latvijos (Latvijos piliečiai, išskyrus jos tėvą). Ji krikštyta stačiatikių bažnyčioje. Aleksejus Sergejevičius<sup>25</sup> gimė Rygoje, tėvai yra rusai iš Rusijos, atvykę į Latviją 1947 m. kaip darbo imigrantai. Aleksejus baigė vidurinės mokyklos 10 klasių rusų kalba Vidzemės rajone. Po mokyklos vedė, dirba įvairius darbus. Jis yra ne Latvijos pilietis, jo gimtoji kalba rusų, tačiau gerai kalba latviškai, yra stačiatikis.

Jauniausios kartos atstovai visi yra gimę Latvijoje ir turi Latvijos pilietybę. Alisa<sup>26</sup> gimė Rezeknėje, baigusi profesinius kursus pradėjo dirbti, mokosi aukštojoje mokykloje. Ji laiko save ruse, jos tėvai rusai iš Latvijos. Ji krikštyta stačiatikių bažnyčioje, kalba rusiškai, bet darbovietėje – latviškai, turi Latvijos pilietybę. Antonas<sup>27</sup> gimė ir gyvena Daugpilyje. Jis lankė dar-

<sup>20</sup> (LV\_09\_vyr\_vyres\_rus).

<sup>21</sup> (LV\_10\_mot\_vyres\_rus).

<sup>22</sup> (LV\_02\_mot\_vid\_rus).

<sup>23</sup> (LV\_05\_vyr\_vid\_rus).

<sup>24</sup> (LV\_06\_mot\_vid\_rus).

<sup>25</sup> (LV\_08\_vyr\_vid\_rus).

<sup>26</sup> (LV\_04\_mot\_jaun\_rus).

<sup>27</sup> (LV\_07\_vyr\_jaun\_rus).



želį ir vidurinę mokyklą rusų kalba. Jo tėvai Latvijos rusai, seneliai atvykę į Latviją iš Rusijos. Antonas save laiko „Latvijos rusu“. Jis jaučia ryšį su rusais Rusijoje, nors nėra ten niekada buvęs. Jo gimtoji kalba – rusų, bet moka ir latvių kalbą. Maša<sup>28</sup> interviu metu studijavo paskutinėje vidurinės mokyklos klasėje Rygoje. Jos tėvai – rusai, gimę Latvijoje, tačiau tėvas – ne Latvijos pilietis. Jos seneliai gyvena Rusijoje. Ji laiko save ruse, tačiau nėra buvusi Rusijoje. Maša kalba rusiškai, tačiau moka ir latvių kalbą. Edikas<sup>29</sup> interviu metu taip pat mokėsi paskutinėje klasėje, yra iš mišrios šeimos. Jo mama yra čiuvašė, o tėvas baltarusis, tačiau iš Latvijos. Nepaisant tėvų ir senelių etninės kilmės, jis tapatina save su rusais. Jis gyvena Rygoje ir mokosi vidurinėje mokykloje rusų kalba, tačiau kalba ir latviškai. Šeimoje bendrauja rusiškai, yra krikštytas stačiatikių bažnyčioje.

## Tapatinimasis su Europos regionu ir Europa

Biografinio pobūdžio giluminių interviu klausimyne informantų buvo klausama apie tapatumą su Europos regionu ir Europa. Siekiant atskleisti informanto Europos identitetą, pirmiausia buvo rodomas Europos žemėlapis ir prašoma pažymėti (apvesti ratu) tris vietas (miestus, šalis, regionus), su kuriomis informantas tapatinasi svarbumo tvarka (pirmas, antras, trečias). Buvo prašoma motyvuoti savo pasirinkimą. Informanto buvo klausama, ar jūs jaučiatės europiečiu, ką jums reiškia būti europiečiu? Taip pat buvo norima sužinoti, kaip informantai vertina ES ir jos vykdomą politiką, ką jie mano apie ES plėtrą.

Lyginant tyrimo rezultatus pastebėta, kad Lietuvoje, priešingai nei Latvijoje, tapatinimosi su Europos regionu duomenys sunkiai apibendrinami. Galima matyti silpną tendenciją, kad Lietuvoje jaunosios kartos atstovai (16–22 metų) labiau tapatinasi su Europos regionu, Europa, o vidurinės (nuo 35 iki 50 metų) ir vyresnės kartos (65 metai ir vyresni) informantų tapatybė sunkiau apibendrinama, kadangi tapatinamasi su įvairiomis šalimis, atsižvelgiant į profesiją, pomėgius, miestus ir šalis, kuriose kariavo Raudonosios armijos gretose Antrojo pasaulinio karo metu. Daugelis Latvijos rusų pabrėžė, kad jie nesitapatina nei su Europa, nei su Europos regionu, bet tapatinasi su vieta, kurioje gyvena (yra prisirišę prie vietos, kurioje gyvena):

*I.: Yra sąvoka europiečiai, ar Jūs nesijaučiat, pavyzdžiui, panaši į vokiečių kaip europietę?*

---

<sup>28</sup> (LV\_11\_mot\_jaun\_rus).

<sup>29</sup> (LV\_12\_vyr\_jaun\_rus).

R.: Ne, ne. Jokio ryšio. Taip pat jokio ypatingo ryšio su Rusija. Aš vietinė. Nėra jokio ryšio, jokio. O su Europa, žinote, kai aš matau tas Europos žvaigždes, visas tas vėliavas, aš net neturiu jokio jausmo, susidomėjimo, aš iš karto prisimenu, kokie sovietų simboliai čia buvo, Sovietų Sąjungos simboliai, kuriais mes visi didžiavomės. Nesvarbu, kaip mes gyvenome, mes jais didžiavomės. (LV\_Aleksandra)

Reikia pažymėti, kad atlikus kokybinį tyrimą aiškėja, jog daugeliui informantų Lietuvoje ir Latvijoje tapatinimasis su Europa arba su Europos regionu asocijuojasi ne su Europos šalimis, jų mentalitetu, bendra kultūra, religija, bet su ES institucijomis ir jų vykdoma politika. Vyrauja ne kultūrinis tapatumas, bet politinis, siejamas su Maastrichto sutartimi, kai tapatinimasis su Europa arba Europos regionu suprantamas ne kultūrinis (bendromis istorinėmis patirtimis, bendra kultūra, jos paveldu, vyraujančia religija Europoje (Eder, 2004; Llobera, 2003, cituota iš Pichler 2008: 7), bet politiniu aspektu, nurodančiu pilietybės sąvoką. Tikrai keletas iš apklaustųjų informantų rusų pabrėžė minėtą skirtumą:

„Iš tiesų, aš, kaip ir daugelis žmonių čia, tapatinuosi su europiečiais. Ta prasme, ne Europos Sąjungos lygmeniu, bet kalbant apie Europos kontinentą.“ (LT\_Natalija)

Tik nedaugelis iš apklaustųjų galėjo pasakyti, kad jie jaučiasi europiečiais dėl bendro mentaliteto, vyraujančios kultūros ir religijos Europos žemyne:

„Na, tikriausiai (*paузė*). Na, taip. Jaučiuosi. Galima pasakyti ir taip. Nedažnai, tiesą sakant, apie tai galvoju, ar aš europietė. Na, bet galiu pasakyt, pavyzdžiui, galiu susišnekėti su žmonėmis iš Europos, ta prasme, susišnekėti ne šiaip, bet rast bendrą kalbą, mes turim vienodas problemas... kažkokias tokias bendresnes... ir panašiai. Tai va. <...> gal ir dėl to, kad galiu išvažiuot, važinėt po Europą. Tai irgi... su žaliu pasu.“ (LT\_Ana)

Skirtingai nei Lietuvoje, Latvijoje daugeliu atvejų informantai nesitapatina nei su Europa kaip kultūrinis regionu, nei su ES kaip politiniu junginiu. Vyresnieji ir viduriniojo amžiaus atstovai iš viso nesitapatina su Europa ir yra labai kritiškai nusiteikę ES atžvilgiu (kai kurie minėjo, kad referendume dėl Latvijos stojimo į ES balsavo „prieš“<sup>30</sup>). Jaunesnės kartos atstovai nesureikšmina Europos kaip regiono („Aš europietis, ir tiek. Iš tikrųjų nieko ypatingo.“ (LV\_Antonas), bet pabrėžia ES, kaip politinės institucijos suteikiamas galiomybes keliauti ir užtikrinti šalies, taip pat ir savo asmeninį saugumą<sup>31</sup>.

„Kažkas (*pasikeitė, kai Latvija įstojo į ES – aut. past.*) (*juokiasi*), skamba juokingai, bet pastatytas naujas tiltas ir požeminė perėja prie „Stockmann‘o“ (*supermarketas Rygoje prie centrinės traukinių stoties – aut. past.*), tu eini tuo

<sup>30</sup> (LV\_02\_mot\_vid\_rus).

<sup>31</sup> (LV\_06\_mot\_vid\_rus).

tuneliu kaip Paryžiuje, ir dėl jo tu jautiesi būtent kaip Europoje. Jie pagerino technologijas, kažkas pasikeitė architektūros vystymo srityje, prasidėjo statybos, kai kurios mainų programos. Tai tave paskatina... Vėl tai kelias į Europą, o tai kažkas globalaus, didelio ir tai suteikia tau galimybę jaustis europiečiu. Ir dar tos galimybės važiuoti kažkur, gali save vadinti europiečiu, manau. Dabar galiu tai pasakyti.“ (LV\_Edikas)

Jauniausiosios kartos atstovai<sup>32</sup> nesitapatina su Europa, bet nepaisant to, kad didžiavosi, jog Latvija įstojo į ES, dabar mato, jog situacija blogėja, o vieną iš situacijos blogėjimo pavyzdžių įvardija, kad rusai nebegali lengvai važiuoti į Rusiją, nors tuo pat metu pabrėžia ir atsivėrusias platesnes studijų ir darbo galimybes. Keli apklaustieji<sup>33</sup> identifikuojausi su Europa, kartu teigdami, kad kultūriškai Rusija yra rytinė Europos dalis. Jie mano, kad šalies prisijungimas prie ES atnešė daugiau privalumų Latvijos latviams negu Latvijoje gyvenantiems rusams, kadangi tie rusai, kurie yra ne Latvijos piliečiai, susiduria su problemomis keliaujant:

*I.: Kaip Jums atrodo, ar Latvijos įstojimas į ES turėjo įtakos rusų bendruomenei ir ar turėjo panašios įtakos visos Latvijos gyventojams?*

R.: Aš manau, vienodai. Tačiau vėlgi yra skirtis. Vėlgi yra daug galimybių piliečiams. Nepiliečiai vis tiek turi problemų kertant sienas, gaunant darbą ES ar studijuojant. Piliečio pasas tave nuveda visur, kur tu nori, be problemų, bet nepiliečio pasas... (LV\_Katerina)

... kaip bebūtų, bendra ES pilietybė nepalietė rusų Latvijoje situacijos. (LV\_Antonas)

Pavyzdžiui, Latvijos nepilietis reiškė nepasitenkinimą, kad negalėjo balsuoti referendume, prieš Latvijai stojant į ES:

*I.: Kaip Jūs vertinat ES plėtrą, kai įstojo Baltijos šalys?*

R.: Kaip aš vertinu... taigi, kaip aš galiu vertinti (*juokiasi*), niekas manęs neklausė! Aš jums sakiau, kad kartą mano balsas buvo reikalingas atsiskiriant Latvijai nuo Sovietų Sąjungos, bet niekam nereikėjo mano balso stojant į ES. Nors aš čia gyvenu 44 metus, niekas manęs nepaklausė – ar aš to noriu, ar ne, gal aš norėjau! Iš tikrųjų niekam nereikia mano balso. Ir aš pasakysiu, kad daugiau mažiau niekam Briuselyje nerūpi, kaip Vadimas su savo šeima čia jaučiasi, su savo sūnumi, ko jis nori, ką jis nori sukurti. (LV\_Aleksejus Sergejevičius)

Lietuvoje jaunoji karta tapatinasi su Europa arba ES. Jaunesnės kartos atstovai yra didesni euroentuziastai dėl naujų galimybių, kurias jiems gali pasiūlyti ES: galimybių studijuoti, apsigyventi kitose šalyse ir įsitvirtinti darbo rinkoje.

---

<sup>32</sup> (LV\_04\_mot\_jaun\_rus).

<sup>33</sup> (LV\_06\_mot\_vid\_rus).

„O dabar, kadangi planuoju ateitį, ir ne tokią tolimą (*juokiasi*), tai dabar planuoju pirma migruoti į Angliją. Bet tai būtų tik ta pirma šalis, kadangi reikia dar geriau išmolti anglų kalbą. Labai ten nesinori dirbti su tokiu nemenu išsilavinimu. Žinau, kad jis nepripažįstamas, bet tau jis vis vien daug duoda, ir kažkaip kavinėje padavėja ar ten kažkur kasoje sėdėti tikrai nesinori. <...>. Jeigu ne į Angliją, tai į Norvegiją arba į Švediją. Ten... Na, irgi... vėlgi anglų kalba. Į Suomiją labai norėčiau, iš tiesų... gal būt... <...> Svajojau apie Ispaniją, bet žinau, kad dabar ten situacija yra žiauri.”

*I: Bet ar Jūs mokat ispanų kalbą?*

R: Ne itin gerai, bet moku. Tai va. Susikalbėti galėčiau, bet ten irgi septyniolika regionų ir septyniolika prezidentų toje Ispanijoje, tai ten kiekvienas regionas turi savo kalbą. Tai, ką mes čia mokėmės, tai yra tik vienas regionukas. (LT\_Natalija)

„Aš labai džiaugiuosi, kad mes esam Europos Sąjungoje. Pirmiausia, atsivėrė įvairios galimybės. Ir yra nuodėmė jomis nepasinaudoti. Ir aš ne tik kalbu apie galimybę studijuoti kur nors, nors tai man labai svarbu, nes aš tai noriu daryti. Tuo pačiu metu vis nuolat pateikiami projektai, nuolatinė galimybė dalyvauti, nuolat naujos pažintys...Man tai labai patinka...Šią vasarą aš dalyvavau trijuose didelio masto projektuose. Aš labai patenkintas. Naujos pažintys, nauji žmonės. <...> Aš dalyvauju projektuose, aš keliauju po visą Europą, keliai sutvarkyti, tiltai pastatyti, man viskas yra puiku.“ (LT\_Sergejus)

„Aš patenkintas. (*Kalba apie Lietuvą ES – Aut. past.*). Nėra sienų, nieko. Daugiau galimybių yra, daug daugiau. <...> Taigi tu baigi dvyliką klasę ir visa Europa yra tavo. Tai labai patogiu.“ (LT\_Artiomus)

Beveik visi apklaustieji jauniausios kartos atstovai Lietuvoje ketina emigruoti, kai kurių tėvai jau gyvena emigracijoje.

Kita vertus, nepaisant to, kad jaunosios kartos atstovai Lietuvoje labiau identifikuojasi su ES, jie taip pat tapatinasi ir su Europos šalimis (Ukraina, Lenkija, Baltarusija, Slovakija), kuriose gyvena rusiškai kalbantys žmonės, „rusakalbiai“ ne Rusijos gyventojai. Kaip „rusakalbius“ daugiau save apibūdina Lietuvoje, o ne Latvijoje gyvenantys rusai.

„Iš tiesų, jeigu rašysime ne apie šalį, o apie regioną... tai pirma būtų Europa. <...> Ne... Iš didesnių regionų... Pirma būtų Europa ir čia iš karto būtų... Armėnija nėra tame regione, Rusija nėra... Pirma būtų Europa. <...> Pirma – Europa tai tikrai. (*Pauzė*). Antra būtų ta rusakalbė bendruomenė. Rusija... Ir Kirgizija, ir Armėnija supranta rusiškai... Tai būtų rusakalbių, o ne rusų bendruomenė. Didelis skirtumas.“ (LT\_Natalija)

Apie tapatinimąsi su „rusakalbiais“<sup>34</sup> rašė Amerikos politologas D. Laitinas, kuris savo studijoje apie rusų identiteto formavimąsi Baltijos ir kitose

<sup>34</sup> Pavyzdžiui, šią „rusakalbio“ sąvoką palaiko ir Rusijos Federacija. Jos inicijuojamoje „Tėvynainių programoje“ tėvynainio apibrėžimas apima ne tik etninius rusus, bet ir kitų tautybių asmenis, kalbančius rusiškai (Gosudarstvenaja programa 2010, <http://www.fms.gov.ru/programs/fmsuds/files/gosprg.pdf>).

šalyse pastebi, kad rusų etninės grupės nariai, šiose šalyse 1989 m. kilus nacionalistiniams judėjimams, suformavo naują „apjungiantį“ tapatumą, pagrįstą kalbiniu, o ne etniniu aspektu (Laitin 1998: 265). Teigiama, kad „rusakalbiai“ pakeitė nepriimtina „Sovietų Sąjungos piliečiai“ tapatumo kategoriją (Laitin 1998: 191). Taigi tapatinimasis su „rusakalbiais“ Lietuvoje pastebimas ne tik tarp vyresnės kartos, bet ir tarp jaunimo atstovų.

Kaip jau minėta, Lietuvoje, pozityviau nei Latvijoje, vertinama ES. Tai patvirtina ir ENRI-VIS kiekybinio tyrimo duomenys. Pavyzdžiui, tik 15 proc. Lietuvos rusų turi labai neigiamą arba beveik neigiamą nuomonę apie ES, o dauguma apklaustųjų (56 proc.) mano, kad Lietuva turi daug naudos arba labiau turi naudos, įstojus į ES (Beresnevičiūtė 2011a: 41). ENRI-VIS kiekybinio tyrimo metu apklausus Latvijos rusus aiškėja, kad, palyginti su Lietuvos rusais, jų požiūris į ES yra labiau negatyvus (neigiamai vertina 45,5 proc.) ir tik nedaugelis iš apklaustųjų pozityviai galvoja apie ES (17 proc.) (Beresnevičiūtė 2011: 30). Tačiau kitaip negu vidurinė arba vyresnė karta, jaunesnio amžiaus informantai abiejose šalyse pozityviau mąsto apie ES.

Lietuvoje neigiamą vyresnės kartos požiūrį į ES atspindi informanto, kuris kariavo Antrajame pasauliniame kare ir išgyveno šį istorinį laikotarpį, nuomonė. Jis supriešina ES ir Rusiją ir mano, kad šalis, laimėjusi Antrąjį pasaulinį karą ir geografiškai esanti Europos žemyne, turėtų būti priimta į ES:

„Aš nejaučiu neapykantos niekam. Bet tuo pačiu metu turiu daug keblių klausimų. Jie kyla. „Kodėl mes darome tuos skirtumus?“ Jeigu mes visi kovojome vienoje fronto linijoje. Ne, kai kurie vokiečiai tapo anglų ir prancūzų draugais ir jie išstūmė buvusius sąjungininkus – rusus – iš jų sąjungos. Tai klausimai, kurie iškyla. <...> Lietuviai ir rusai, baltarusiai, ukrainiečiai darosi priešiški santykiuose vieni su kitais – tai reikia pripažinti. Nes tikrai atkūrus vadinamąją nepriklausomybę, sukūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, visi Vyriausybės ketinimai, spekuliacijos, visi troškimai, praktiniai dalykai buvo nukreipti į Vakarų ir užmegzti ryšiai su jais. Vienintelis dalykas, ko reikėjo iš Rusijos, – „pagalbos!“ Duokit mums dujų, duokit naftos, duokit elektros. Tik tai. Po to sekė nusiskundimai Rusija. „Kodėl jūs nustatėte tokias kainas, kai Baltarusijai, pavyzdžiui, parduodate pigiau.“ (LT\_Ivanas Ivanovičius)

Skeptiškas vyresnės kartos požiūris į ES Lietuvoje apima ir deklaruojamas Europos vertybes, ypač žodžio laisvę, kuri, manoma, suteikia galimybę radikaliems pasisakymams ar neonacių eitynėms, kas itin žeidžia rusus, Antrajame pasauliniame kare kariavusius prieš nacistinę Vokietiją.

„Jie sako ir deklaruoja laisves ... laisva minčių reiškimo laisvė, bet kai šitas paradoksas eina metai iš metų ir neatsitiktinai (*kalba apie Kovo 11-osios eitynes – Aut. past.*), tai nėra labai gražu ir tai nereprezentuoja Europos Sąjungos iš gerosios pusės. Šitie fašistų šūkių, simboliai... laikas atėjo juos paneigti, aš manau. <...> Aš tikiu, kad Europos Sąjunga privalo priimti Rusiją. Reikia bendradarbiauti, nereikia būti nuo jos priklausomiems, nereikia...“ (LT\_Nadežda Ivanovna)

Keletas apklaustųjų taip pat išsakė kritiką ES institucijų atžvilgiu ir išreiškė nepasitenkinimą Lietuvos statusu. Dažnai teigiama, kad ES išnaudoja mažas valstybes ir jų teritorijas savo tikslams pasiekti, mažų valstybių identitetas kartu su jų kalba nyksta. Taip pat beriama kritika ES vykdomai politikai, susijusiai su žemės ūkio veikla šalyse narėse<sup>35</sup>.

Reikia pažymėti, kad buvo ir gana entuziastinga vidurinės kartos atstovės nuomonė apie ES – Asia teigė, kad Lietuva ir jos gyventojai gauna daug naudos iš ES ir vadino Europą „mūsų didele tėvyne“.

„Europa yra mūsų didelė tėvyne dabar. <...> Tiktai gera. Pagalba iš Europos Sąjungos. Daugiau laisvės žmonėms, daugiau pasirinkimo. Ypač šiandien, žmonės gali išvažiuoti dirbti. Kaip aš sakiau, užsidirbti duonai. Tik iš geros pusės. Žmonės padeda vieni kitiems sąjungoje. Valstybės. Esame kaip didelė šeimoj. Jeigu kažkas jaučiasi blogai, kažkas kitas tau padeda. Viskas normalu. Aš manau, kad mes išlošiam. Išlošiam. Tiek daug pagalbos dabar..Nors politikai nežino, kaip naudoti tai, ką duoda ES. Ir apskritai...nėra prasmės kalbėti apie politiką...Jeigu politikai sugebėtų paimti tai, ką duoda ES paprastiesiems žmonėms, ekonomikos vystymui, aš manau, mes gyventume daug geriau šiandien.“ (LT\_Asia)

Latvijoje skeptiškumas dėl ES ir jos vykdomos politikos vyrauja tiek tarp vyresnės, tiek tarp vidurinės kartos atstovų: manoma, kad Latvija galėtų gyventi geriau, būdama nepriklausoma valstybė, nes viskas yra gaminama kitose šalyse ir importuojama į Latviją<sup>36</sup>, taip pat ir ekonominiu požiūriu viskas prastėja, auga infliacija<sup>37</sup>, pabrėžiamas didelis nedarbas ir emigracija iš šalies<sup>38</sup>. Kai kurie<sup>39</sup> ES lygina su Sovietų Sąjunga, kadangi yra bendri šalių narių simboliai, vėliava su žvaigždėmis, himnas, tačiau mano, kad Sovietų Sąjunga, kitaip nei ES, investavo į Latviją, o ES tik išnaudoja Latviją. Taip pat manoma, kad ES padarė blogą įtaką ne tik latviams, bet ir rusų bendruomenei Latvijoje, nes daugelis rusų išvyko iš šalies, o šiuos žmones pakeis kiti (kitų tautybių žmonės).

„Taip, visi išvažiavo. Taip, rusai išvažiavo taip pat. Tai (*įstojimas į ES – Aut. past.*) paveikė jų bendruomenę, nes jiems buvo suteiktas šansas išvažiuoti ir gauti išsilavinimą, jie išvažiuoja iš čia. Rusai išvažiuoja, latviai išvažiuoja ir netrukus kažkas kitas čia pasirodys, 100 procentų, kad kažkas atvažiuos. Šalis negali likti tuščia.“ (LV\_Aleksandra)

Kalbant apie baimes, susijusias su Europos ir ES ateitimi, ENRI-VIS kiekybinio tyrimo duomenys parodė, kad beveik pusė apklaustų Lietuvos ir

<sup>35</sup> (LT\_05\_vyr\_vid\_rus; LT\_06\_mot\_vid\_liet).

<sup>36</sup> (LV\_01\_vyr\_sen\_rus).

<sup>37</sup> (LV\_02\_mot\_vid\_rus).

<sup>38</sup> (LV\_03\_mot\_vyres\_rus).

<sup>39</sup> (LV\_02\_mot\_vid\_rus).

Latvijos rusų bijo, jog kils didesnių sunkumų nacionalinėms ir etninėms mažumoms (atitinkamai 52 ir 50 proc.) ir bus prarasta rusų kultūra bei tapatumas (atitinkamai 49 ir 50 proc.) (Beresnevičiūtė 2011a: 41; 2011: 30).

Tačiau kyla klausimas, kokios yra šio skeptiškumo priežastys? Lietuvoje, kaip ir Latvijoje, rusų neigiamas požiūris į ES buvo atspindėtas spaudoje rusų kalba, o spauda rusų kalba abiejose šalyse, kaip pripažįsta mokslininkai, yra Rusijos spaudos vertiniai, pateikiantys Rusijos Federacijos skeptišką poziciją ES atžvilgiu. 2003 m. atliktas Lietuvos spaudos rusų kalba tyrimas parodė, kad savaitraštyje rusų kalba „Obzor“ vyravo europesimistiniai straipsniai, daugiausia perspausdinti iš Rusijos spaudos (Frėjutė-Rakauskienė 2005). Baltijos socialinių mokslų instituto publikuotoje studijoje (Zepa, Šūpule 2005) rašoma, kad požiūris į Latvijos integraciją į ES ir NATO ypač skyrėsi latvių bei rusų bendruomenėse ir tai labiausiai buvo susiję su skirtingomis latvių ir rusų vartojamomis informacinėmis erdvėmis.

## Tapatinimasis su šalimi, kurioje gyvenama (Lietuva ir Latvija)

Interviu metu informanto buvo klausama apie tapatinimąsi su šalimi, kurioje gyvena. Šiais klausimais buvo norima atskleisti informanto lokalų identitetą – ar jis jį turi? Informantų buvo klausama, kiek šalis, miestas arba vieta, kurioje gyvena, jiems yra svarbi. Ar jie jaučiasi, kad priklauso šiai šaliai, miestui arba vietai, kurioje gyvena (dažnu atveju ir gimė). Buvo taip pat klausama, kas jiems patinka arba nepatinka, gyvenant Lietuvoje ir Latvijoje, ir kodėl? Jei būtų galimybė, ar jie išvyktų iš šalies? Kokybinio interviu tyrimo duomenys atskleidė, kad skirtingai negu Lietuvos rusai, Latvijos rusai turi aiškiau pastebimą (jų pačių labiau pabrėžiamą) lokalų identitetą. Ši tendencija labai ryškiai atsiskleidė atsakant į klausimus apie tapatinimąsi su Europos regionu (kai respondentams buvo rodomas Europos žemėlapis ir prašoma svarbos tvarka įvardyti vietas, su kuriomis informantai tapatinasi), kadangi kitaip nei Lietuvos rusai, apklausti Latvijoje gyvenantys rusai pirmoje vietoje minėjo šalį, regioną, miestą arba vietovę, kurioje gyvena. Vyrauja itin lokalus identitetas – tapatinamasi su vieta, o ne su šalimi, kurioje gyvena. Ši tendencija net šiek tiek ryškesnė tarp jaunosios kartos atstovų<sup>40</sup>.

„Taigi, žinoma, jeigu aš važiuosiu į kitą šalį, aš niekada nepamiršiu Rygos. Aš jos ilgėsiuosiu, aš visada grįšiu į ją, ir aš verksiu, kai ją paliksiu. Kai aš grįšiu

---

<sup>40</sup> (LV\_11\_mot\_jaun\_rus; LV\_12\_vyr\_jaun\_rus).

atgal, aš ir vėl verksiu, nes tai mano gimtasis miestas, aš gyvenau visą savo vaikystę čia <...> Čia mano gimtinė, ir man nesvarbu, kaip su manimi čia elgiasi, svarbiausia, kad aš myliu šią vietą, branginu visa širdimi. Jei gyvenimas privers, žinoma, aš išvažiuosiu, bet jeigu bus galimybė, aš čia įleisiu savo šaknis ir čia pasiliksiu.“ (LV\_Maša)

Kita vertus, aiškaus skirtumo pagal amžiaus kategorijas nepastebima (net ir tarp tų, kurie yra gimę ne Latvijoje). Pavyzdžiui, vyresnės kartos atstovė yra gimusi Rusijoje ir laiko Latviją savo namais, nes gyveno čia beveik visą savo gyvenimą. Taip pat ji nejaučia jokių sentimentų Rusijai:

*I: Ar Jūs kada nors ilgėjotės Rusijos?*

R.: Ne, aš nesilgiu jos, ko ten ilgėtis (*juokiasi*). Nors, žinoma, aš negyvenau gerai (*juokiasi*) ir man buvo labai sunku. Štai kodėl aš netgi nesilgiu... (1949 m. informantė bėgo iš Rusijos į Latviją nuo bado – Aut. past.). (LV\_Vera)

Lietuvoje skirtumai matyti ne amžiaus grupėje, o tarp tų, kurie yra gimę Lietuvoje, ir tų, kurie čia negimė. Matoma tendencija, kad apklausti jaunesnės<sup>41</sup> ir vidurinės<sup>42</sup> kartos atstovai, kurie yra gimę Lietuvoje, labiau save tapatina su Lietuva negu su Rusija. Vidurinės kartos atstovas<sup>43</sup> laiko save rusu iš Lietuvos, jis mano, kad Rusija jam yra tik istorinė tėvynė. Jis tapatinasi su vieta, kurioje gyvena (mažas miestelis netoli Vilniaus): „<...> Aš laikau save rusu. Aš turiu omenyje – rusu iš Lietuvos, rusai iš Rusijos yra tokie skirtingi žmonės, kad jie netgi kalba skirtingai. <...> (LT\_Valerijus Petrovičius). Į klausimą, ar jam atrodo, kad jis jaučiasi taip pat kaip ir kiti rusai, gyvenantys Lietuvoje, jis sarkastiškai atsakė, kad ir kaip kiti rusai jaučiasi blogai pirmadieniais<sup>44</sup>. Jauniausios kartos atstovė<sup>45</sup> taip pat patvirtina tendenciją, kad ne Lietuva, o Vilnius yra jos gimtieji namai. Ji sako:

„Ai... Lietuva yra mano tėvynė. Vilnius yra mano tėvynė. <...> Viskas vyko Vilniuje ir mes čia gyvename irgi šitame rajone Senamiestyje. Čia penkios kartos pagal mamą gyvena šiame rajone... ne viename name... viename rajone. Tai jau čia su visom šaknim... jau įaugę... jau taip įaugę, kad jau nėra kur... Tai aš jau penkta karta, kuri čia gyvena pagal tai. >“ (LT\_Natalija)

Kita vertus, yra informantų, kurie negimė Lietuvoje, bet Vilnius jiems – gimtieji namai. Pavyzdžiui, informantė<sup>46</sup>, kuri gimė Rusijoje, bet jau penkiasdešimt metų gyvena Lietuvoje, Vilnių įvardija savo gimtaisiais namais (čia ji gyvena, dirbo, ištekėjo, čia iš Rusijos atsivežė savo mamą, kurią čia

<sup>41</sup> (LT\_10\_vyr\_jaun\_rus; LT\_11\_vyr\_jaun\_rus).

<sup>42</sup> (LT\_08\_mot\_vis\_rus).

<sup>43</sup> (LT\_05\_vyr\_vid\_rus).

<sup>44</sup> (LT\_05\_vyr\_vid\_rus).

<sup>45</sup> (LT\_09\_mot\_jaun\_liet).

<sup>46</sup> (LT\_04\_mot\_vyres\_rus).



ir palaidojo). Arba vidurinės kartos atstovas, kuris gimė Lietuvoje, laiko savo tėvyne ne Lietuvą, o Vilnių, jis tvirtina, kad visa likusi Lietuvos dalis jam nesvarbi:

„Lietuva, žinoma. Net ne Lietuva, o Vilnius. Aš turiu omenyje, kad aš nemėgstu būti Tauragėje, bet Vilnius – man patinka. Aš nemėgstu Kauno, bet Vilnius man labai patinka. <...>“ (LT\_Pavelas Aleksandrovičius).

Taigi galime daryti išvadą, kad tie, kurie tapatinasi su Lietuva, netapatina savęs su visa šalimi, bet su tam tikra vieta, kurioje gyvena (beveik visi apklaustieji gyvena Vilniuje).

Latvijoje, skirtingai nei Lietuvoje, be skirtumų amžiaus kategorijoje, pastebimi skirtumai tarp Latvijos piliečių ir ne Latvijos piliečių. Kita vertus, net ir tie nepiliečiai, kurie yra gimę Latvijoje, tapatinasi su ja, o ne su Rusija. Ypač su vieta, kurioje gyvena. Pavyzdžiui, vidurinės kartos atstovas<sup>47</sup>, gimęs Latvijoje, interviu metu išreiškė pasipiktinimą, kad yra ne Latvijos pilietis. Jis mano, kad yra „niekas“ Latvijoje. Savo interviu jis papasakojo visą istorinį ir politinį procesą, dėl kurio Latvijoje gimę ir gyvenantys rusai tapo nepiliečiais:

„Taigi paprasčiausiai mes norėjome normalaus gyvenimo mūsų šeimoms, sau. Mes ėjome į rinkimus ir balsavome už nepriklausomybę nuo Sovietų Sąjungos. Tačiau po kurio laiko kiekvienas, kuris nebuvo Latvijos pilietis, buvo išstumtas. Taigi ir mūsų gyvenimas ėmė labai keistis. Tai palaužė daugelį žmonių... kai kas pradėjo gerti, kai kas tapo narkomanais, kai kas tapo reketininkais, banditais, nes buvo tokie laikai. Taigi apibendrinant, Latvijos vyriausybė visiškai nesirūpino tais žmonėmis, kurie norėjo gyventi šioje valstybėje ir kurie padarė daug šios šalies labui ir laiko šią šalį savo tėvyne. Jie stengiasi tuos žmones išstumti.“ (LV\_Aleksejus Sergejevičius)

Nepaisant to, kad dėl latvių etnopolitikos jis liko be Latvijos pilietybės, jis laiko šią šalį savo gimtaisias namais ir nenori važiuoti į Rusiją:

„Aš laikau save Latvijos piliečiu. Nes, jūs žinote, tarp kitko, mano giminės iš Rusijos parašė man ir paklausė: „Kuo aš save laikau ir ar aš nenoriu grįžti į Rusiją?“ Bet kaip aš ten galiu grįžti? Aš čia gimiau, kiekvienas krūmelis, kiekviena kalvelė vietoje, kur aš užaugau, kur mano vaikystė praėjo... <...> Čia mano sūnus gimė, čia jis užaugo. Aš čia vedžiau pirmąkart ir antrąkart, aš dirbau čia. Čia praėjo visas mano gyvenimas ir aš savęs negaliu įsivaizduoti kitoje šalyje. Aš laikau Latviją, Rygą mano tėvyne, o ne Rusiją. Aš galiu važiuoti ją aplankyti, aš galbūt nuvažiuosiu ir apžiūrėsiu ten kai ką, bet mano tėvynė čia.“ (LV\_Aleksejus Sergejevičius)

Lokalus identitetas (ypač tapatinimasis ne su šalimi, o su vieta, kurioje gyvenama) atsispindi ir kiekybinio ENRI-VIS tyrimo duomenyse apie migracines rusų nuostatas, kurios parodo, kad rusai nėra linkę emigruoti. Infor-

---

<sup>47</sup> (LV\_08\_vyr\_vid\_rus).

mantų buvo klausama, jei jie turėtų galimybę persikelti į kitą šalį – vieni arba kartu su šeima, su užtikrinta finansine ir socialine parama – ar išvyktų? Lietuvoje 41 proc. apklaustų rusų atsakė, kad nenori niekur išvykti, tik 29 proc. pasakė, kad išvyktų, ir 23 proc. abejojo ir sakė, kad tikriausiai išvyktų. Didžiausi migracinių tendencijų skirtumai apklaustų rusų atveju Lietuvoje stebimi amžiaus grupėje. Jauniausieji rusų informantai (vyresni kaip 29 metai) labiau nori išvykti iš Lietuvos (46 proc.), tuo tarpu iš vidurinės kartos atstovų (30–49 metai) išvykti norėtų 37 proc., o vyriausios kartos (50 metų ir vyresni) – tik 18 proc. Tarp šalių, į kurias norima dažniausiai vykti, minėta Rusija (29 proc.), Didžioji Britanija (16 proc.) ir JAV (11 proc.) (Beresnevičiūtė 2011a: 41–42). Šie duomenys apie migracines nuostatas paneigia nusistovėjusius stereotipus apie rusų pilietinį ir politinį neloyalumą Lietuvai, atspindimus ir formuojamus Lietuvos spaudoje (Frėjūtė-Rakauskienė 2009).

Latvijoje, taip pat kaip ir Lietuvoje, vyrauja panašios tendencijos. Didesnė dalis Latvijoje gyvenančių rusų (40 proc.) atsakė, kad niekada neišvyktų iš šalies, 32 proc. – kad jie tikrai išvyktų ir 22 proc. sakėsi esą abejojantys ir tikriausiai išvyktų. Stipresnės migracinės nuostatos vyrauja tarp jaunesnio ir vidurinio amžiaus Latvijos rusų ir tarp tų, kurie yra Latvijos piliečiai ir kurie gauna aukštesnes arba žemesnes pajamas. Tie, kurie pareiškė norą išvykti iš Latvijos, labiausiai norėtų vykti į Rusiją (31 proc.), Didžiąją Britaniją (10 proc.), Vokietiją (8 proc.) arba Airiją (4 proc.) (Beresnevičiūtė 2011: 40).

Kitas svarbus veiksnys, kalbant apie etninių mažumų tapatinimąsi su šalimi ir parodantis, kaip jaučiasi čia gyvenančios etninės mažumos, – etniniai konfliktai ir diskriminacijos patirtys. Kiekybinio ENRI-VIS tyrimo duomenys<sup>48</sup> parodė, kad etninės mažumos dažniau pastebi socialines (turtingi/vargšai, seni/jauni), o ne etniniu pagrindu vykstančias įtampas šalyje. Lietuvoje gyvenantys rusai akcentuoja įtampas ne tarp etninių, religinių, bet tarp socialinių grupių. Pusė apklaustų rusų (49 proc.) pirmiausia mato įtampas tarp turtingų ir vargšų, panašus skaičius (41 proc.) mano, kad yra šiek tiek įtampos tarp turtingų ir vargšų. Atsižvelgiant į įtampas tarp jaunų ir senų žmonių, didžiausia dalis rusų (56 proc.) mano, kad yra šiek tiek įtampos tarp jaunų ir senų, o 24 proc. rusų mano, kad tokios įtampos iš viso nėra. Kalbant apie etnines įtampas, beveik pusė rusų (47 proc.) mano, kad yra šiek tiek įtampos tarp Lietuvos rusų ir lietuvių, tik 10 proc. mano, kad įtampa yra didelė; 41 proc. apklaustų rusų mano, kad šiuo pagrindu įtampos nėra (Beresnevičiūtė 2011a: 37, 38). Daugelis rusų (49 proc.) Latvijoje pabrėžia didelę įtampą

<sup>48</sup> Informantai buvo paprašyti nurodyti, jų nuomone, įtampas tarp įvairių socialinių grupių (turtinių ir vargšų, senų ir jaunų žmonių), tarp etninių grupių (Lietuvos rusų ir lietuvių; Lietuvos lenkų ir lietuvių; romų ir lietuvių) ir tarp įvairių religinių grupių.

tarp vargšų ir turtingų žmonių, 38 proc. mano, kad yra šiek tiek įtampos tarp vargšų ir turtingų. Kalbant apie įtampas tarp jaunų ir senų žmonių, daugelis informantų (54 proc.) sakė, kad yra šiek tiek įtampos, tuo tarpu 33 proc. pareiškė, kad įtampos nėra. Kalbant apie etninę įtampą, tendencijos su Lietuva panašios. Beveik pusė (49 proc.) mano, kad yra šiek tiek įtampos tarp Latvijos rusų ir latvių ir 15 proc. – kad įtampa yra didžiulė, o 32 proc. mano, kad tokios įtampos visai nėra (Beresnevičiūtė 2011: 36).

Biografinių interviu metu tik nedaugelis Latvijos ir Lietuvos rusų paminėjo asmenines diskriminacijos patirtis. Lietuvoje jaunosios kartos atstovė jautė nelygiavertį elgesį universitete dėl jos rusiškai skambančios pavardės<sup>49</sup>; jaunosios kartos atstovas<sup>50</sup> patyrė nelabai draugišką požiūrį savo atžvilgiu vairavimo kursuose, kai mokytoja išgirdo jį kalbant rusiškai. Kalbėdamas apie etnines įtampas, jis paminėjo ir radiklios dešinės (ekstremistinių) pažiūrų jaunuolių veiksmus Lietuvoje. Vyresnės kartos informantai arba tie, kurie nekalba lietuviškai, prisiminė kai kurias nepatogias situacijas, susijusias su lietuvių kalba (pvz., pastabas iš kai kurių žmonių, kad jie vis dar nekalba lietuviškai; jauni žmonės neatsako jiems į klausimus, užduotus rusų kalba, nors dažnai atsiprašo dėl rusų kalbos nemokėjimo<sup>51</sup>; kai kurių kaimynų lietuvių nenoras kalbėti rusiškai, sakant, kad „jūs turite kalbėti lietuviškai, privalote“<sup>52</sup>). Tačiau nė vienas informantų nesijautė diskriminuojamas dėl kalbos. Kalbant apie etninės diskriminacijos patirtis Latvijoje, nė vienas informantas neįvardijo situacijos, kai jie buvo diskriminuojami kasdieniame gyvenime. Keli informantai<sup>53</sup> Latvijos pilietybės nesuteikimą rusams ir neturėjimą teisės balsuoti įvardijo kaip diskriminaciją.

Vis dėlto kalbant apie įtampas ir konfliktus tarp rusų ir dominuojančių etninių grupių, Lietuvoje ir Latvijoje skirtumai labai ryškūs. Nors nė vienas iš apklaustųjų nejautė stiprių etninių įtampų ir konfliktų, bet Latvijoje dauguma jaučia įtampas tarp rusų ir latvių etninių grupių visuomenėje kalbiniu aspektu. Minimos dvi kalbinės bendruomenės Latvijoje, svarstoma, kad Latvijoje galėtų būti dvi oficialios kalbos, nes tai daugiaetninė valstybė, kurioje rusų etninės kilmės žmonės sudaro beveik pusę gyventojų, taip pat kritikuojami Pilietybės ir Švietimo įstatymai Latvijoje, teigiant, kad jie diskriminuoja rusų bendruomenę.

Ir Latvijoje, ir Lietuvoje diskriminacijos patirtys ir etniniai konfliktai ar įtampos yra vienodai suvokiami tarp skirtingų kartų, nors galima pastebėti, kad vidurinės ir jaunosios kartos informantai stipriau jaučia etnines įtam-

---

<sup>49</sup> (LT\_09\_mot\_jaun\_liet).

<sup>50</sup> (LT\_10\_vyr\_jaun\_rus).

<sup>51</sup> (LT\_02\_vyr\_vyres\_rus).

<sup>52</sup> (LT\_08\_mot\_vid\_rus).

<sup>53</sup> (LV\_08\_vyr\_vid\_rus; LV\_09\_vyr\_vyres\_rus).

pas visuomenėje (tarp kaimynų, bendradarbių, gatvėje), tačiau tai gali būti sąlygota jų aktyvesnio dalyvavimo socialiniame gyvenime, lyginant su vyresnės kartos atstovais. Pavyzdžiui, vyresnės kartos informantė Latvijoje<sup>54</sup> nejaučia etninės įtampos tarp rusų ir latvių, ji kasdien kalba rusiškai ir nejaučia dėl to jokio nepatogumo. Ji net sako, kad jai dirbant fabrike ne tik rusai, bet ir latviai tarpusavyje kalbėdavo rusiškai. Be to, ji vienintelė šeimoje neturi Latvijos pilietybės, nes yra gimusi Rusijoje, tačiau ir nenori jos, kadangi nebenori mokytis. Vidurinės kartos atstovė<sup>55</sup> jaučia, kad Latvijoje etnis nepakantumas tarp rusų ir latvių buvo, o dabar jis yra mažesnis, kad „... pasidarė, sakykim, daug draugiškesnė atmosfera. Aš nematau draugystės, galvoju, kad nebus draugystės ateityje. Bet santykiai pasidarė labiau tolerantiški, labiau pakenčiami. Žmonės pradėjo labiau toleruoti vienas kitą.“ (LV\_Aleksandra). Ji mano, kad dabar etnis nepakantumas mažiau išreikštas ir mažiau jaučiamas, palyginti su 1991 m., kai Latvija paskelbė nepriklausomybę. Ji pamena, kad 1991–1993 m. „rusai viešajame transporte bandė neprasitarti, jie nesuprato latviškai, bet jie nekalbėjo rusiškai, nes jei tik tu prabildavai rusiškai, iškart išgirdavai: „Susikraukit savo lagaminus ir važiuokit namo!“<sup>56</sup> Neapykanta buvo jaučiama ne tik visuomenėje, bet ir valstybės institucijose, kai tarnautojai išgirdavo ką nors šnekant su rusišku akcentu<sup>57</sup>. Ji teigė, kad neapykanta išiziebė net tarp jos giminių. Kita vertus, kitas vidurinės kartos atstovas<sup>58</sup> sako nejaučiąs jokių etninių konfliktų ir etninių įtampų Latvijoje. Jis nekalba latviškai, bet dėl to neturi jokių problemų darbe – ten kalba rusiškai (firmos, kurioje jis dirba, savininkas yra rusų kilmės). Kita vidurinės kartos atstovė<sup>59</sup> yra labai nusivylusi politine situacija Latvijoje, kadangi visuomenė yra padalyta į Latvijos piliečius ir ne Latvijos piliečius, tarp kurių daugiausia yra rusų. Ji pateikia savo šeimos pavyzdį: jos tėvas neturi Latvijos pilietybės, nes nėra gimęs Latvijoje, tačiau gyvena Daugpilyje nuo dvejų metų amžiaus. Ji dalyvavo ir protesto akcijoje prieš Švietimo įstatymą. Ji mano, kad tokie įstatymai, kaip Valstybinės kalbos įstatymas, diskriminuoja rusus Latvijoje.

Jauniausios kartos atstovas<sup>60</sup> dar mokosi mokykloje ir pasakoja, kad jį asmeniškai, kaip ir kitus moksleivius, palietė Latvijos švietimo sistemos reforma. Jis išreiškė pasipiktinimą, jog turi mokytis tiek daug dalykų latvių kalba, ypač istoriją:

<sup>54</sup> (LV\_03\_mot\_vyres\_rus).

<sup>55</sup> (LV\_02\_mot\_vid\_rus).

<sup>56</sup> (LV\_02\_mot\_vid\_rus).

<sup>57</sup> (LV\_02\_mot\_vid\_rus).

<sup>58</sup> (LV\_05\_vyr\_vid\_rus).

<sup>59</sup> (LV\_06\_mot\_vid\_rus).

<sup>60</sup> (LV\_12\_vyr\_jaun\_rus).

„Yra latvių kalba, latvių literatūra, manau, ir užtenka. <...> Bet priversti mokytis latviškai, manau, to per daug...tai neteisinga. Galbūt daugeliui latvių lengviau, tai jų gimtoji kalba, jie studijuoja, jie neturi nereikalingos informacijos savo galvose, bet mums, protiškai, kažkaip mes turim visą laiką sunkiai protiškai dirbti, kad suprastume, nes mes esam pripratę prie rusų kalbos, mums reikia pereiti tą barjerą, rusų kalbos barjerą. Bet nieko nepadarysi, mes esam gimę tokiose šeimose, ir, manau, rusams reikia mokytis rusiškai, tai padėtų jiems baigti mokyklą geriau, priprasti geriau ir galvoti geriau savo veikloje. Bet jei tu kaišioji ją visur, kaip istorija, tada gaila, nes dėl to kai kas pasidaro tingus, sakydamas, kad negali to daugiau daryti, nebeturi jėgų sėdėti ir versti, o todėl gaus blogus pažymius.“ (LV\_Edikas)

Kita jauniausios kartos atstovė<sup>61</sup> mano, kad rusai Latvijoje nesijaučia komfortabiliai, nes jaučia, jog yra įtampa etniniu pagrindu tarp latvių ir rusų. Ji taip pat pripažįsta, kad pasitaiko situacijų, kai su ja skirtingai elgiamasi, nes ji yra rusė. Ji teigia, kad darbe vienas žmogus, kuris yra latvis, daro jai spaudimą.

## Ryšiai ir tapatinimasis su istorine tėvyne (Rusija)

Biografinio pobūdžio giluminių interviu klausimyne informantų buvo klausama ir apie tapatinimąsi su savo istorine tėvyne (Rusija). Klausimas apie ryšius ir tapatinimąsi su istorine tėvyne turėjo padėti atskleisti tyrėjams informantų regioninę tapatybę. Taip pat buvo klausama, ar informantai kada nors lankėsi Rusijoje? Ką jie apie ją galvoja? Ar jie vis dar turi giminių ar draugų Rusijoje?

Reikia pasakyti, kad tiek vyresnės kartos, tiek vidurinės, tiek jaunesnės kartos atstovai Lietuvoje ir Latvijoje jaučia ryšį su Rusija. Kita vertus, jaunesniosios kartos atstovai labiau tapatinasi ne su šalimi (geografiškai), bet su rusų kultūra. Iš dalies galime teigti, kad vyriausios kartos informantai labiau jaučia ryšį ne su dabartine Rusijos Federacija, bet su Sovietų Sąjunga, nors keletas jaunosios kartos informantų taip pat teigė, kad Sovietų Sąjunga ir joje vyravusi Rusijos kultūra padarė jiems įtaką. Teigiama, kad Sovietų Sąjunga turėjo įtakos žmonėms, jų mentalitetui, kultūriniam papročiams (pvz., Naujųjų metų šventės svarba, Gegužės 9-osios dienos šventimas, rusų populiariosios estrados klausymasis, sovietinių meninių ir animacinių filmų žiūrėjimas ir kt.). Lietuvoje daugelis apklaustų informantų jaučia ryšį su Rusija, kaip su savo istorine tėvyne kultūriniu aspektu, dėl rusų kultūros, kalbos, stačiatikių tikėjimo<sup>62</sup>. Daugelis iš jų nebeturi jokių giminių Rusijoje, o jei ir turi – tai labai „tolimus“ giminaičius, kurių nebeaplanko.

---

<sup>61</sup> (LV\_04\_mot\_jaun\_rus).

<sup>62</sup> (LT\_10\_vyr\_jaun\_rus; LT\_11\_vyr\_jaun\_rus).

Viena vyresnės kartos rusė Lietuvoje vartoja sąvokas „ruskije“ ir „rosijanje“, kad apibūdintų savo tapatumą su Rusija. Laitin (1998) teigia, kad rusų kalboje yra aiški skirtis tarp ruso, kaip etninės kategorijos, ir ruso, kaip politinės kategorijos (российские arba россияне), kuri gali būti suprantama posovietinės politikos kontekste, etninėms grupėms demonstruojant politinį tapatumą su Rusija. Toks tapatumas neretai būdingas Rusijos armijos kariams arba veteranams, kurie save įvardija kaip „Rusijos kariškius“, siekdami pabrėžti lojalumą Rusijai, o ne etninį tapatumą (Laitin 1998: 266).

„Kaip aš visada siūlau, kad apskritai reikia rašyti ne „rusai“ (российские), bet „Rusijos gyventojai“ (россияне). Nes tai kaip antra Amerika, kaip Amerikoje, <...> ...ten skirtingi žmonės gyvena, bet jie visi yra JAV piliečiai. Taigi, aš manau, Rusijoje tas pats. Ji tokia daugiakultūrė. <...> Mes esame rusai. Mes registruoti kaip rusai, bet aš jums galiu pasakyti, kad viskas, kas įvyko Rusijoje per tuos metus, revoliucijos metus, visi buvo registruoti kaip rusai. Nesvarbu etniškumas... jūs suprantate, nes yra labai daug etninių grupių Rusijoje, 89 ar 90 <...> Taigi. Sąžiningai kalbant, tokia mano šeimos kilmė. Mano prosenelis buvo grynas rusas. <...> Žinoma, aš esu krikščyta stačiatikių bažnyčioje.“ (LT\_Nadežda Ivanovna)

Taip pat pastebėta, kad tie (ypač jaunesnės kartos), kurie lankė ar lanko ikimokyklinę įstaigą arba vidurinę mokyklą rusų dėstomąja kalba, jaučia didesnę ryšį su rusų kalba, kultūra, negu tie, kurie lankė mokyklą lietuvių kalba. Taigi galima teigti, kad etniškumas nėra nulemtas geografiškai (pvz., vietos (šalies), kur gimė), bet turi ryšį su kultūra ir kalba.

„Rusija yra man gimininga... Rusija yra Puškinas, Rusija yra kinas, Rusija yra kažkas... tai jokia būdu ne Maskva, gal Peterburgas ar kažkas dar... kažkas, susijęs su kultūra... su kuo man tai asocijuojasi... O su geografine erdve, sunku man kalbėti.“ (LT\_Sergejus)

Kultūrinį ryšį su Rusija puikiai iliustruoja vyresnės kartos atstovo interviu. Jis savo tėvyne laiko Europą, bet pabrėžia, kad jo širdis priklauso Rusijai, nes etniškai jis yra rusas (jo tėvas buvo rusas, emigravęs iš Rusijos revoliucijos metu):

„Kadangi mano tėvas ir mama buvo rusai, aš buvau išaugintas rusiška dvasia... ačiū jiems, kad išmokė mane rusų kalbos. <...> Aš pats širdyje esu rusas. Bet man labai patinka ir tas, kad aš gavau šį pasą, Europos pasą. Aš turiu du pasus. Belgijos ir Prancūzijos. Abiejuose parašyta... Europos Sąjunga. Tai puiku bet koku atveju... <...> Būtina priimti Rusiją į Europos Sąjungą. <...> Taip, labai, aš esu stačiatikis.“ (LT\_Nikolajus Vladimirovičius)

Aptariant informantų ryšius ir tapatinimąsi su savo istorine tėvyne, reikia kalbėti ir apie rusų pilietines organizacijas Lietuvoje, kurios dažnam iš informantų tampa vieta, kurioje gali puoselėti savo istorinės tėvynės kultūrą,

palaikant ryšius su kitais bendruomenės nariais, kalbant savo gimtąja kalba. ENRI-East kokybinio tyrimo Lietuvoje metu apklausti informantai beveik visi dalyvauja (taip pat ir vadovauja) etninių kultūrinių organizacijų veikloje arba eina į renginius, organizuojamus šių organizacijų, yra gana aktyvūs pilietiškai ir politiškai (dalyvauja rinkimuose, žino apie etniniu pagrindu susidariusias partijas, dalyvauja jų veikloje, dvi informantės buvo ir yra išrinktos į savivaldybės Tarybą), kita vertus, tokie atsakymai gali būti nušluoti atrankos.

Latvijoje tapatumas su Rusija, kaip ir Lietuvoje, taip pat svarbus. Tie rusai, kurie yra gimę Latvijoje, ypač vyresnės kartos informantai arba sen tikiečiai<sup>63</sup>, Latviją laiko savo tėvyne, tačiau tapatina save su Rusija, su rusais (laiko save rusais pagal etninę kilmę). Vyresnės kartos rusai, kurie gimę Rusijoje<sup>64</sup>, labiau tapatinasi su vieta Latvijoje, kurioje gyvena (net gatve), ir tam tikrą ryšį jaučia ne su pačia Rusija, o tam tikra vieta (pvz., Briansku, kuriame gyvena duktė su šeima). Dar viena vyresnės kartos atstovė<sup>65</sup>, gimusi Rusijoje, sako, kad Rusijos rusai ir Latvijos rusai skiriasi. Ji mano, kad Latvijos rusams yra padariusi įtaką latvių kultūra, jos nuomone, jie yra mandagesni. Ji artimų ryšių su giminėmis Rusijoje (jos brolis gyvena Volgograde) nepalaiko ir nesilanko Rusijoje.

Tie žmonės, kurie yra gimę Latvijoje, dažnai neturi ryšių su Rusija, neturi draugų ar giminių Rusijoje, neįsijaučia ryšio su ta šalimi. Pavyzdžiui, vienam vidurinės kartos informantui, kuris yra tolimųjų reisų vairuotojas<sup>66</sup>, ryšys su Rusija siejamas tik per jo profesiją, kadangi paprastai jo reisas eina į Kazachstaną per Baltarusiją ir Rusiją. Kita vidurinės kartos atstovė<sup>67</sup> sako, kad ji yra rusė, nes gyvena Daugpilyje, kur vyrauja rusų tautybės žmonės (85 proc.), ir beveik visur, išskyrus darbo vietą, ji kalba rusiškai. Tačiau ji mano, kad Latvija yra jos gimtieji namai ir niekur iš tos šalies ji nenorėtų važiuoti; jos tėvai yra rusai iš Latvijos. Kita vidurinės kartos informantė<sup>68</sup>, gimusi Rygoje, mano, kad yra pusiau rusė, pusiau latvė. Tai nieko neturi bendra su jos „šaknimis“, nes jos tėvas turi lenkiškas „šaknis“. Ji laiko save „Baltijos ruse“ – nei rusė, nei latvė, kažkas per vidurį. Ji sako, kad nesijaučia „gryna“ rusė, nes ji nemėgsta populiarios rusų kultūros, tačiau vis dėlto kažkas rusiško yra jos širdyje, o rusų kalba yra jos gimtoji kalba ir rusų literatūra jai labai artima, priimtina:

---

<sup>63</sup> (LV\_01\_vyr\_vyres\_rus).

<sup>64</sup> (LV\_03\_mot\_vyres\_rus).

<sup>65</sup> (LV\_10\_mot\_sen\_rus).

<sup>66</sup> (LV\_05\_vyr\_vid\_rus).

<sup>67</sup> (LV\_06\_mot\_vid\_rus).

<sup>68</sup> (LV\_02\_mot\_vid\_rus).

„Vėliau darbe kolegė paaiškino labai tiksliai, kas mes esame – mes esame žmonės, kurie laisvai kalba keliomis kalbomis, ir esame nei rusai, nei latviai. Ji sako: „Tu supranti, latviai tavęs nepriims, nes tu ne latvė, o rusai nepriims tavęs, nes tu ne saviškė. Tu esi viduryje tarp to ir tarp to.“ Bet galime sakyti, kaip sakė Zadornovas (*garsus rusų humoristas – Aut. past.*): „Geriausias rusas yra Pabaltijo rusas.“ Taigi aš esu Pabaltijo rusė (*juokiasi*).“ (LV\_Aleksandra)

Informantas iš vidurinės kartos, gimęs Latvijoje, laiko save Latvijos rusu, kadangi jo tėvai yra rusai. Jis didžiuojasi rusų kultūra, bet jo socialiniai ryšiai Rusijoje yra labai silpni, todėl keliauti į ją jis nenori. Į klausimą, ką Rusija jam reiškia, jis atsakė:

„Rusija (*pauzė*) – tai tikriausiai mano protėvių tėvynė. Aš... Aš žiūriu visas Rusijos žinias. Jūs žinote, daugeliu atvejų posovietinėje erdvėje net mada, mada, ne tik rūbai, bet plačiaja prasme atėjo iš ten. <...> Turime suprasti, kad yra didelė kaimynė (*kalba apie Rusiją – Aut. past.*), kuri turi daug resursų, kuri turi daug daugiau galimybių negu Latvija. Kažkodėl Europa yra didesnis draugas. Aš kalbu apie Europą apskritai, aš nekalbu apie atskiras šalis, kurios kaip šakalai loja ar daro ką nors prieš Rusiją <...> Aš galvoju, kad mes turime draugiškai sugyventi su Rusija ir ne dėl to, kad mano protėviai yra iš ten, nes iš tiesų ten yra daug gerų dalykų. Ten yra Čehovas, ten yra Turgenevas, ten yra Puškinas, ten yra visa puokštė, kurią žino pasaulis. Ten yra Dostojevskis, ten yra Gogolis, jie yra iš ten, jūs suprantate.“ (LV\_Aleksejus Sergejevičius)

Kalbant apie jaunosios kartos atstovus, net tie, kurie yra gimę ir gyvena Latvijoje, tapatina save su Rusija, jaučiasi šios šalies dalimi. Pavyzdžiui, informantė, kuri aplankė savo giminaičius iš mamos pusės Rusijoje, jautėsi labai komfortabili:

*I.: Kuri šalis Jums artimesnė? Latvija ar Rusija?*

R.: Kaip bebūtų, Rusija. Nors aš gimiau čia, bet prieš dvejus metus aš nuvažiauvau į Rusiją ir paprasčiausiai jaučiausi gerai. Aš jaučiau sielos ramybę, bet čia aš truputį...aš jaučiausi gerai, bet ne taip.

*I.: Nuo ko tai priklauso – nuo prigimties, nuo žmonių?*

R.: Didžiąja dalimi nuo žmonių, taip. Aš labai nustebau, kad kai aš atvažiauvau, aš buvau sutikta su šypsenomis, beveik su kriaukšle duonos, kaip tai daroma Rusijoje. Draugystė – tai kyla iš žmonių. Tai priklauso nuo daugelio dalykų. Čia, Latvijoje, tu nepakalbėsi su niekuo taip.

*I.: O kokie latviai?*

R.: Šaltakraujai. Visi skuba su savo problemomis, bandydami užsidirbti kuo daugiau pinigų. (LV\_Alisa)

Taip pat galime pastebėti, kad jaunos kartos atstovai, net tie, kurie niekada nėra buvę Rusijoje, sako, kad jiems didesnę įtaką yra padariusi rusų kultūra ir rusų bendruomenė negu latvių; jaučiasi, kad Rusija iš dalies yra



idealizuojama. Informantas svajoja aplankyti Rusiją, pakeliauti po šalį, kurioje visi kalba rusiškai:

R: Kur? Ojoj, tikriausiai pirmiausia kryptis būtų Maskva, Rusijos sostinė. Kitas miestas – Peterburgas, sako, kad tai labai gražus miestas, todėl aš norėčiau jį pamatyti.

*I: Bet Jūs norėtumėt aplankyti Rusiją, kad galėtumėt pamatyti architektūros paminklus, ar todėl, kad Jūs jaučiate kažkokį ryšį su ja?*

R: Ir viena, ir kita. Aš jaučiu ryšį, taip pat noriu pamatyti architektūros paminklus. Paprasčiausiai pakeliauti po šalį, kurioje viskas yra rusų kalba! Kur viskas labai skiriasi nuo tos vietos, kurioje mes dabar gyvename. (LV Katerina)

Kita vertus, yra ir priešingą nuomonę turinčių jaunųjų informantų. Vienas jauniausios kartos atstovas<sup>69</sup> taip pat mato aiškius skirtumus tarp Rusijoje gyvenančių rusų ir rusų Latvijoje ir jis sakosi netapatina savęs su Rusijos rusais, bet su rusų gyvenančių Latvijoje, bendruomene. Jis kalba apie Maskvą kaip apie purviną miestą, kuris visada bus svetimas, beje, toks pat svetimas, kaip ir Ryga. Jis mano, kad rusai Rusijoje labai specifiniai žmonės – šį teiginį iliustruoja pateikdamas bendravimo su savo pusbroliu, gyvenančiu Maskvoje, pavyzdį.

Jauniausios kartos atstovė<sup>70</sup> taip pat tapatina save su rusų bendruomene. Ji niekada nėra buvusi Rusijoje, bet ji jaučiasi dalimi rusų bendruomenės, ypač švenčiant Gegužės 9–ąją. Savo interviu ji apibūdina, ką Gegužės 9-oji reiškia rusams, net ir tiems, kurie nekariavo antihitlerinėje koalicijoje, ir pabrėžia šios datos svarbą:

*I: Pasakykite man, ką Rusija Jums reiškia ir ar Jūs jaučiate kokį ryšį su šita šalimi?*

R.: Taip, taip, taip. Aš jaučiu! Man Gegužės 9-oji yra svarbi diena, labai svarbi! Šią dieną aš jaučiu ryšį su rusais ir su Rusija. Šią dieną aš esu visada pakilios nuotaikos, kiekvienais metais aš einu prie paminklo (Pergalės paminklas sovietų armijos kariams Rygoje) ir visada nuo pat ryto iki vakaro, iki 22 valandos, kol fejerverkai iššauna, aš būnu ten. Aš bendrauju su veteranais, kurių liko labai nedaug, ir labai greitai nebebus su kuo pabendrauti ir paklausti, kaip viskas vyko. Ir, atrodo, būtina sugerti iš jų tai, ką jie gali papasakoti, kad vėliau aš tai galėčiau papasakoti savo anūkams, kaip viskas iš tikrųjų vyko. Nes istorija bus perrašinėjama tūkstantį ir vieną kart, bet remdamasis savo patirtimi, jų patirtimi, jų istorijomis, aš galėsiu pasakyti savo vaikams, kad štai kaip viskas vyko, būtent taip, o ne kitaip. Ir aš manau, kad tai didi diena, tai diena, kai visi rusai tampa vieningi, ir aš nežinau, kodėl Latvija taip blogai toleruoja į šią dieną <...> Turbūt dėl okupacijos, nes jie galvoja, kad jie visi buvo okupuoti, bet

---

<sup>69</sup> (LV\_12\_vyr\_jaun\_rus).

<sup>70</sup> (LV\_11\_mot\_jaun\_rus).

apskritai... aš nežinau, kodėl taip galvojama! To iš tikrųjų nebuvo! Dėka Rusijos, dėka pergalės mes gyvename, mes visi turime tai, ką turime. Latvija ir Ryga, ir mes visi esame dabar gyvi dėka jų, ir ačiū jiems už tai, ką jie padarė. Aš negaliu suprasti, kaip kas nors gali spjauti tokiems didiems žmonėms į veidą ir, pavyzdžiui...leisti tas eisenas... (LV Maša)

Kalbant apie rusų informantų, gyvenančių Latvijoje, dalyvavimą šalies pilietiniame ir politiniame gyvenime, kokybinio tyrimo duomenys parodė, kad apklausti rusai yra pilietiškai ir politiškai aktyvūs. Tiesa, tų rusų, kurie nėra Latvijos piliečiai, dalyvavimas šalies politiniame gyvenime yra apribotas. Kai kurie apklaustieji, atstovaujantys viduriniajai ir jaunesniajai kartai, sakėsi<sup>71</sup> dalyvauja politikoje ir yra politinės partijos nariai arba dalyvavo mitinguose prieš švietimo reformos įgyvendinimą Latvijoje<sup>72</sup>.

## Išvados

ENRI-East tyrimas atskleidė, kad etniškumas ir etninis identitetas(-ai) yra svarbūs visų kartų apklaustiems rusams Lietuvoje ir Latvijoje. Pastebima, kad europinis, regioninis ir lokalus identitetai ir Lietuvoje, ir Latvijoje kinta amžiaus grupėje, taip pat atsižvelgiant į laikotarpį, kada informantai arba jų šeima atvyko į šalį. Identitetai kinta atsižvelgiant ir į tai, ar informantas gimė Latvijoje ir Lietuvoje.

Kalbant apie europinį identitetą atskirose amžiaus grupėse ir šalyse, Lietuvoje jaunosios kartos atstovai (16–22 metai) labiau tapatinasi su Europos regionu, Europa, o vidurinėsios (nuo 35 iki 50 metų) ir vyresnės kartos (65 metai ir vyresni) informantų tapatinimasis su Europos regionu ir Europa sunkiau apibendrinamas. Pastebima, kad Lietuvoje daugeliui apklaustųjų Europa yra ne geografiškai suvokiamas regionas su savo mentalitetu ir kultūra, bet siejasi su ES institucijomis, t.y. vyrauja ne kultūrinis, bet politinis tapatinimasis su Europa. Latvijoje, skirtingai nei Lietuvoje, visų amžių informantai mažiau tapatinasi su Europa kaip kultūriniu regionu ir su ES kaip politiniu junginiu. Latvijos rusų tarpe stebimas stipresnis skeptiškumas ES atžvilgiu nei Lietuvoje. Kita vertus, panašiai kaip ir Lietuvoje, Latvijoje rusai pabrėžia naujai atsivėrusias platesnes studijų ir darbo galimybes ES. Dalis informantų rusų Latvijoje tapatinasi su Europa, bet kartu tapatinasi ir su Rusija, nes kultūriškai ji laikoma Europos rytine dalimi. Latvijoje, skirtingai nei Lietuvoje, interviu metu atsiskleidė dar viena dimensija, kuri turėjo įtakos informantų svarstymams, tai – rusų pilietinis statusas Latvijoje (Latvijos pilietis ir Latvijos nepilietis). Latvijos ir Lietuvos rusų „euroskeptiškumo“ argumentai, klau-

<sup>71</sup> (LV\_2\_mot\_vid\_rus; LV\_06\_mot\_vid\_rus; LV\_08\_vyr\_vid\_rus; LV\_12\_vyr\_jaun\_rus).

<sup>72</sup> (LV\_06\_mot\_vid\_rus; LV\_11\_mot\_jaun\_rus).

siant apie tapatinimąsi su ES, skiriasi. Latvijoje jie susiję su specifiniu nepiliečio statusu ir rusų padėtimi daugumos visuomenėje, Latvijai įstojus į ES (pvz., nepiliečiams sunku keliauti), o Lietuvoje jie labiau atliepia daugumos visuomenės lūkesčius ir problemas, nėra specifinių, susijusių su etninių mažumų (rusų) padėtimi visuomenėje, problemų.

Analizuojant lokalų ir regioninį identitetus Lietuvoje ir Latvijoje pastebima, kad Latvijoje visose apklaustųjų kartose (jaunesnėje, vidurinėje ir vyresnėje) vyrauja labai ryškus lokalus identitetas. Informantai tapatinasi net su gatve, kurioje gyvena, taip pat su miestu, regionu ar šalimi – Latvija. Net ir tie nepiliečiai, kurie yra gimę Latvijoje, turi lokalų identitetą (tapatinasi su šalimi, vieta, kurioje gyvena) ir nesitapatina su Rusija (neturi regioninio identiteto). Jaunesnės kartos atstovai rusai, gimę Latvijoje (kaip ir Lietuvoje), turi stipresnį lokalų identitetą – šalį, kurioje gyvena, laiko savo tėvyne, bet jaučia tapatumą Rusijai kultūriškai (kalba, religija, literatūra). Dažnas įvardija, kad vis dar mąsto rusiškai, nors gerai moka latvių kalbą. Visų kartų apklausti Latvijos rusai, net ir tie, kurie yra gimę ne Latvijoje, o Rusijoje, laiko Latviją savo namais ir dažnai nejaučia jokių sentimentų Rusijai. Lietuvoje, kalbant apie lokalų ir regioninį identitetus, skirtumai labiau pastebimi ne amžiaus grupėje, o tarp tų, kurie gimę Lietuvoje, ir tų, kurie gimę užsienyje: apklaustieji iš jaunesnės ir vidurinės kartos, kurie yra gimę Lietuvoje, labiau save tapatina su Lietuva (vyrauja lokalus identitetas) nei su Rusija. Kita vertus, pastebėta, kad stipresnį kultūrinį ryšį su Rusija jaučia tie, kurie lankė darželį arba vidurinę mokyklą rusų dėstomąja kalba. Vyresni informantai, gimę Rusijoje, turi stipresnį lokalų nei nacionalinį identitetą, pavyzdžiui, labiau tapatinasi ne su visa Lietuva, bet su miestu (Vilniumi), kuriame gyvena, laiko Vilnių savo gimtaisiais namais (tėvyne įvardija ne šalį, o miestą).

Kalbant apie rusų patiriamas diskriminacines patirtis arba įtampas tarp etninės mažumos ir daugumos visuomenės, vyresnėje informantų grupėje jos daugiau susijusios su kalba (latvių ir lietuvių kalbos nemokėjimu). Latvijoje etninė įtampa tarp informantų jaučiama daug stipriau, ypač kasdieniame gyvenime – viena iš pagrindinių priežasčių laikoma Latvijos etnopolitika (Pilietybės, Švietimo įstatymai). Labiau diskriminuojami jaučiasi tie, kurie neturi Latvijos pilietybės ir nėra praėję natūralizacijos proceso. Kita vertus, teigiama, kad etninės įtampos ir etninis nepakantumas, nukreiptas prieš rusus (ypač Latvijoje), šiomis dienomis, palyginti su situacija 1991 m., slūgsta. Tai patvirtina ir kiekybinio ENRI-VIS tyrimo duomenys, parodę, kad tiek Latvijoje, tiek Lietuvoje etninės mažumos aktualesnėmis laiko ne etniniu, bet socialiniu pagrindu vykstančias įtampas visuomenėje.

Lietuvoje tapatinantis su Rusija ryškių skirtumų amžiaus grupėse nėra. Visų kartų atstovai jaučia ryšį su Rusija. Jie tapatinasi su Rusija (kaip su regionu) arba šalimis, kuriose vyrauja rusų/slavų kalbos (Ukraina, Lenkija, Baltarusija, Slovakija), nes apibūdina save kaip „rusakalbius“ ne Rusijos

gyventojus. Ši tendencija labiau atsiskleidė biografinių interviu metu su Lietuvoje gyvenančiais jaunais rusais. Tačiau jauni rusai Lietuvoje išreiškė didesnę nei Latvijoje norą emigruoti. Kita vertus, jaunesniosios kartos atstovai labiau tapatinasi ne su šalimi (geografiškai), bet su rusų kultūra. Iš dalies galime teigti, kad vyriausios kartos informantai labiau jaučia ryšį ne su dabartine Rusijos Federacija, bet su Sovietų Sąjungos kultūra, kuri turėjo įtakos žmonėms, jų mentalitetui, kultūriniais papročiams. Taip teigė ir keletas jaunosios kartos informantų.

Latvijoje tapatumas su Rusija, kaip ir Lietuvoje, taip pat ryškus. Tie informantai (ypač vyresnės kartos) rusai, kurie gimė Latvijoje arba yra sen tikiai, Latviją laiko savo tėvyne, tačiau tapatinasi su Rusija pagal etninę kilmę. Vyresnės kartos rusai, kurie gimė Rusijoje, turi stipresnę lokalų identitetą tiek Latvijoje (vieta, kurioje gyvena), tiek Rusijoje (vieta, kurioje gyvena giminės). Tie, kurie yra gimę Latvijoje ir neturi giminių Rusijoje, šiai šaliai sentimentų nejaučia. Kalbant apie jaunosios kartos informantus, net ir tie, kurie yra gimę ir gyvena Latvijoje, tapatina save su Rusija, jaučiasi šios šalies dalimi. Lietuvoje, palyginti su Latvija, Rusija, jos kultūra visų kartų informantų labiau idealizuojama, o Latvijoje informantai dažniau remiasi asmeninėmis patirtimis.

Kokybiniame tyrime dalyvavę informantai (ypač Lietuvoje) yra pilietiškai (vadovauja ir dalyvauja nevyriausybinėse organizacijose) ir politiškai (dalyvauja miesto savivaldoje kaip atstovai) aktyvūs. Žinoma, ši tendencija gali būti nulemta informantų atrankos. Latvijoje interviu duomenys parodė, kad, skirtingai nei Lietuvoje, rusų pilietinis ir politinis aktyvumas pasireiškia dalyvavimu protestuose, mitinguose (pvz., prieš Latvijos švietimo reformą).

Apibendrinus tyrimo duomenis galima sakyti, kad atsižvelgiant į informantų diskriminacines patirtis ir suvokimus visų kartų grupėse, Lietuvoje labiau nei Latvijoje rusai yra integravęsi į Lietuvos visuomenę. Taip pat matome, kad panašiai kaip ir Latvijoje jaunimas daugiau tapatinasi ir su Europos regionu, Europa. Tačiau nepaisant šalyse ir tarp kartų vyraujančių identitetų skirtumų ir diskriminacinės patirties, vienintelis dalykas, kuris jungia įvairaus amžiaus informantus ir Lietuvoje, ir Latvijoje, – tai tapatinimasis su Rusijos istorija (ypač jos traktavimo, interpretavimo vieningumas). Svarbu atkreipti dėmesį į Rusijos pergalės Antrajame pasauliniame kare ir Gegužės 9-osios svarbą visų kartų rusų savimonėje. Gegužės 9-osios šventės svarba ir Latvijoje, ir Lietuvoje rodo, kad rusų etninės grupės (mažumos) ir lietuvių bei latvių daugumos suvokimas (kultūrinis, istorinis) yra paralelinis ir neturi sąlyčio taškų. Gali būti, kad istorijos interpretavimo bendrumas rusų etninėje grupėje tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje yra vienintelis *skirtumo* ir *kitoniškumo* nuo lietuvių ir latvių etninės daugumos ženklas rusų identitete, o kartu ir *tapatinimosi* su savo etnine grupe ženklas.

## LITERATŪRA

- alkas lt. (2011). Lenkų skundų tikrinti į Lietuvą atvyko ESBO komisaras tautinių mažumų klausimams, 2011 11 14 (žiūrėta 2011 09 12).
- Beresnevičiūtė, V. (2005). *Etninių grupių socialinės integracijos dimensijos šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje*, Etniškumo studijos /Ethnicity Studies 2005: Dimensions of Social Integration of Ethnic Groups in the Contemporary Society of Lithuania. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas/Eugrimas.
- Beresnevičiūtė, V. (2011a). Main Findings of the ENRI-VIS Survey. *Contextual and empirical reports on ethnic minorities in Central and eastern Europe. The Russian Minority in Lithuania*. Chvorostov, A.; Heinrich, H.G. (eds.), EC. European Research Area 2011: 27-44.
- Beresnevičiūtė, V. (2011). Main Findings of the ENRI-VIS Survey. *Contextual and empirical reports on ethnic minorities in Central and eastern Europe. The Russian Minority in Latvia*. Chvorostov, A.; Heinrich, H.G. (eds.), EC. European Research Area 2011: 25-41.
- Čiubrinskas, V. (2008). Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: Lietuviškumo trajektorijos. In Čiubrinskas, V., Kuznecovienė, J. (sud.) *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, Vytauto Didžiojo universitetas. P. 5-7.
- Etniškumo studijos (2007/2): Baltijos jūros regiono rusai: mažuma ir valstybė / Ethnicity Studies 2007/2: Русские в Балтийском регионе: меньшинство и государство*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas/Eugrimas: 93-115.
- Frėjutė-Rakauskienė, M. (2009). *Etninis nepakantumas Lietuvos spaudoje / Ethnic Intolerance in the Lithuanian Press*, Etniškumo studijos 2009/1 / Ethnicity Studies 2009/1, Socialinių tyrimų instituto Etninių tyrimų centras: Vilnius: Eugrimas, 2009.
- Frėjutė-Rakauskienė, M. (2005). Etniškumo dėmenys žiniasklaidoje: Lietuvos spauda rusų kalba apie narystę ES. *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, Nr. 5 (14):127-138.
- Gilytė, R. (2011). Tautinės mažumos protestavo dėl švietimo įstatymo, LTV „Šiandien“, 2011 09 23, <http://www.dienosnaujienos.lt/374015-tautines-mazumos-protestuoja-prie-seimodel-svietimo-istatymo/visa-naujiena> (žiūrėta 2011 09 12).
- Hazans, M. (2010). Ethnic Minorities in the Latvian Labour market 1997-2009: Outcomes, Integration Drivers and Barriers. Muižnieks, N. (eds.) *How integrated Is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*. University of Latvian Press: 125-159.
- Kasatkina, N. (1997). Особенности национальной идентификации русской интеллигенции Литвы в межвоенный период // *Русские Прибалтики. Механизм культурной интеграции (до 1940 г.)*. Н. Арлаускайте (отв. ред.). Вильнюс: Русский культурный центр, 1997, с. 48 –66.
- Kasatkina, N. (2007). Русские в современной Литве: меньшинство, диаспора или часть гражданского общества? *Etniškumo studijos 2007/2: Baltijos jūros regiono rusai: mažuma ir valstybė / Ethnicity Studies 2007/2: Русские в Балтийском регионе: меньшинство и государство*. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas/Eugrimas:18-42.
- Kasatkina, N., Leončikas, T. (2002). Lietuvos tautinių grupių nuostatos integruojantis į Europą: lietuviai, rusai, lenkai. Staliūnas, D. (sud.) *Europos idėja Lietuvoje: istorija ir dabartis*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla: 228-229.
- Kasatkina, N., Leončikas, T. (2003). *Lietuvos etninių grupių adaptacija: kontekstas ir eiga*. Vilnius: Eugrimas.

- Kasatkina, N., Marcinkevičius, A. (2009). *Rusai Lietuvos Respublikos visuomenėje 1918-1940 m.: istorinės retrospektyvos konstravimas*. Vilnius, Lietuvos socialinių tyrimų institutas: Eugrimas.
- Laitin David, D. (1998). *Identity in Formation. The Russian-Speaking Population in the Near abroad*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Leončikas, T. (2004). Lietuvos etninių grupių nuostatos dėl narystės Europos Sąjungoje // Etniškumo studijos / Ethnicity Studies 2004. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas/Eugrimas. P. 50-58.
- Marcinkevičius, A. (2007). Некоторые аспекты социальной ситуации русского меньшинства в Литовской Республике (1918-1940). *Etniškumo studijos/Ethnicity studies: Русские в странах Балтийского региона: меньшинство и государство, Baltijos jūros regiono rusai: mažuma ir valstybė*. Vilnius: Eugrimas. 2007/2. P.212-241.
- Muižnieks, N. (2006). Government Policy and the Russian Minority. Muižnieks, N. (ed.) *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*: LU Akademiskais apgads: 11-22.
- Muižnieks, N. (ed.) (2010). *How Integrated Is Latvian Society? An Audit of Achievements, Failures and Challenges*, University of Latvia Press.
- Pichler, F. (2008). The Making of Identities in Eastern European Border Regions: A Theoretical Framework. *Paper presented at the international conference "Regional Development Challenges of EU Border Regions in the Context of the Interaction between the EU and Countries of its Immediate "Neighbourhood", 16-17 June 2008, University of Tartu, Estonia*.
- Potashenko, G. (2010). Russian of Lithuania (1990-2010): Integration in Civil Society. *Ethnicity 2010:3. Russian Minorities in the Baltic States*. Daugavpils University, Latvia.
- Sliavaite, K. (2005). *From Pioneers to Target Group: Social Change, Ethnicity and Memory in a Lithuanian Nuclear Power Plant Community*. Lund Monographs in Social Anthropology 16. ISSN 1101-9948, ISBN 91-7267-202-1. (PhD dissertation/daktaro disertacija).
- Šulmane, I. (2006). The Russian Language Media in Latvia. Muiznieks N. (eds.) *Latvian-Russian Relations: Domestic and International Dimensions*. University of Latvia Press: 64-73.
- Volkovs, V. (1999) Russians in Latvia at the Time of the Russian Empire. Prieiga internete: [http://www.li.lv/index.php?Itemid=470&id=101&option=com\\_content&task=view](http://www.li.lv/index.php?Itemid=470&id=101&option=com_content&task=view) (žiūrėta 2011 09 12).
- Volkov, V. (2009). „The Russian Community“ as a Means of Self-identification of Russians in Latvia, prieiga internete [http://www.ies.ee/iesp/No6/articles/iesp\\_no6\\_pp104-123.pdf](http://www.ies.ee/iesp/No6/articles/iesp_no6_pp104-123.pdf) (žiūrėta 2011 09 12).
- Zepa, B., Šūpule, I. (2005). *Ethnopolitical Tensions in Latvia: Factors facilitating and Impending Ethnic Accord*. Ryga: Baltic Institute of Social Sciences.
- Амелюшкин, К. (2011). Русские Литвы смотрят на поляков и просят помощи у России. *DELFI.ru*, <http://ru.delfi.lt/archive/article.php?id=50691230> (žiūrėta 2011 09 12).
- Фреюте, М. (2003). Политические партии этнических меньшинств в контексте современной политики Литвы. // Национальные меньшинства в период становления гражданского общества. (Материалы международной конференции). Vilnius: Tautinių bendrijų namai, p. 92-111.
- Поташенко, Г. (2006). Староверие в Литве: вторая половина XVII – начало XIX вв. *Исследования, документы и материалы*. Vilnius: Aidai.

## Russians in Lithuania and Latvia: the Interaction of European, Regional and Local Identities

*Monika Frėjutė-Rakauskienė*

INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES, LITHUANIAN SOCIAL RESEARCH CENTRE, VILNIUS

**S U M M A R Y :** The author analyses the data accumulated in the international collaborative research project “ENRI-East: Interplay of European, National and Regional Identities: Nations between States along the New Eastern Borders of the European Union” (2008–2011). The main sources of data are in-depth biographical interviews that were conducted by the author with informants of Russian origin in Vilnius (Lithuania) and biographical interviews (applying the same methodology) conducted with Russians in Latvia by researchers of Baltic Institute of Social Sciences (Riga). The author aims to compare how informants of Russian origin in Lithuania and Latvia construct their European, regional and local identities. The author analyses how informants of different age groups perceive their ethnicity, discusses if they identify with their country of residence, what are their connections with Russia, and their perceptions of the European Union. Data analysis revealed that ethnicity and ethnic identity is important for the surveyed Russians of all age groups in both countries. It is argued that the European, regional and local identities of the Russian informants in Lithuania and Latvia vary in accordance with age, when they immigrated to their adopted country and their place of birth, that is whether they were born in Lithuania or Latvia or abroad.

**Key words :** RUSSIANS IN LITHUANIA AND LATVIA, ETHNICITY, IDENTITY.